

The background is a complex collage of historical and decorative elements. It features a portrait of a woman with curly hair, a close-up of a hand holding a quill pen, and various intricate patterns and floral motifs. The color palette is primarily blue and green, with a vertical yellow bar on the left side.

≡ provincie
Gelderland

Provinciale Economische Verkenning

Bouwsteen voor de herijking van het
Sociaal Economische Beleid

Provinciale
Economische
Verkenning
2010- 2015

maart 2010

Menno Walsweer:
Bureau Economisch Onderzoek

≡ provincie
Gelderland

© Provincie Gelderland

Gebruik van de inhoud van deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld

Voorwoord

Het huidige Sociaal Economische Beleidsplan van de provincie Gelderland "Maak het in Gelderland" heeft betrekking op de periode 2007-2011. De einddatum komt in zicht en Provinciale Staten van Gelderland hebben gevraagd om een herijking van het sociaal-economische beleid. Daarbij gaat het om terugkijken, ijken en vooruitkijken. De Provinciale Economische Verkenning 2010-2015 vormt in dat kader één van de bouwstenen voor deze herijking. In deze rapportage wordt een beeld geschets van de economisch ontwikkeling van Gelderland in de periode 1995-2009. Daarnaast worden de verwachtingen gepresenteerd voor de middellangetermijn: 2010-2015. Ten slotte wordt een doorkijk gegeven naar de langetermijn: vier scenario's tot 2040. De Gelderse prognoses zijn opgesteld door het Bureau Economisch Onderzoek van de provincie Gelderland. De landelijke ramingen zijn ontleend aan de verkenningen van het CPB.

In een latere fase zal in het kader van de herijking nog een beschouwing over het Gelders vestigingsmilieu worden uitgebracht. In de jaarrapportage van de Provinciale Werkgelegenheidsenquête 2009 zullen een aantal thema-artikelen worden opgenomen (o.a. een structuur- en groei analyse voor diverse sectoren, food-/agro, health/gezondheidszorg, starters). Ten slotte staat er nog een Verkenning Vrijtijdseconomie op stapel.

Resumé Provinciale Economische Verkenning 2010-2015

Gelderland: historie

Gemiddeld over een lange periode verloopt de economische groei in Gelderland overeenkomstig de Nederlandse ontwikkeling. In de rangorde van provincies bevindt Gelderland zich daarmee in de middenmoot. Gelderland heeft het in de afgelopen periode van hoogconjunctuur (2006-2008) goed gedaan en behoorde tot de selecte groep Nederlandse provincies met een bovengemiddelde economische groei, een lage werkloosheid en een relatief snelle banengroei. Maar ook in het recessiejaar 2009 steken een aantal Gelderse ontwikkelingen relatief gunstig af. Zo was de werkloosheid na Zeeland de laagste van Nederland (4,3% tegen 5,2% gemiddeld in Nederland). De werkgelegenheid daalde in Gelderland met 0,6% tegen 1% in Nederland.

Gelderland: verwachtingen 2015

In het laatste halfjaar van 2009 is de economische groei weer licht aangetrokken en Nederland is intussen al weer twee kwartalen uit de recessie. Volgens de jongste prognoses van het CPB zal de economische situatie de komende jaren langzaam verder verbeteren. Gemiddeld over de periode 2010/2015 wordt een economische groei geraamd van 1¾% per jaar. Doorrekening van deze Nederlandse verwachtingen resulteert voor Gelderland in een raming van de economische groei die wat achter blijft bij Nederland, maar in de herstelperiode 2010-2015 weer dicht naar het landelijk gemiddelde toe kruipt. In termen van economische groei werd het dieptepunt van de recessie bereikt in de eerste helft van 2009. Doordat de werkgelegenheid doorgaans met een vertraging van ongeveer een jaar op de ontwikkeling van de productie reageert, ligt het zwaartepunt van de werkgelegenheidsverliezen in 2010 (-1,6%). In de jaren 2011-2015 zal de economische groei nog niet terugkeren naar het langetermijngemiddelde. De werkgelegenheid in Gelderland komt daarbij slechts tot een bescheiden groei van 0,8% per jaar. De ontwikkeling van de beroepsbevolking zal de komende periode nog trager verlopen en maar toenemen met 0,1 % per jaar. Ten opzicht van de periode 2005/2009 (0,8%) valt de groei vrijwel stil. Deze terugval hangt voor een deel samen met de zwakke conjunctuur. De geringe banengroei in de komende jaren zal naar verwachting een drukkend effect hebben op de neiging om te participeren op de arbeidsmarkt. Daarnaast speelt de afvlakking van de bevolkingsgroei en de vergrijzing - sterker dan in Nederland - een rol. Het dreigende banenverlies in 2010 zal leiden tot een flinke stijging van de werkloosheid (van 3,6% in 2008 naar 5,9% in 2010). Daarna zal de werkloosheid langzaam maar gestaag weer afnemen. De werkgelegenheidsgroei is echter niet hoog genoeg om de werkloosheidsstijging geheel teniet te doen zodat de werkloosheid in 2015 nog iets boven het niveau van 2009 uitkomt.

Regionale dynamiek

Bruto binnenlands product

De regionale verschillen in economische groei waren de afgelopen jaren groot. Arnhem/Nijmegen realiseerde de laagste groei, de Achterhoek doet daarentegen maar weinig onder voor het Gelders gemiddelde, de Veluwe presteerde boven het gemiddelde en Zuidwest-Gelderland spande de kroon. Niet alleen voor Gelderse begrippen was de groei in Zuidwest-Gelderland uitzonderlijk maar ook binnen Nederland. Het gebied was na Flevoland en Groot-Amsterdam de snelst groeiende regio van Nederland.

Bevolkingsgroei

Jarenlang vertoonden de meest westelijk gelegen Gelderse regio's - De Vallei en Rivierenland - de hoogste bevolkingsgroei. Daarna volgen de twee meest verstedelijkte regio's: de Stadsregio en de Stedendriehoek. Op de Noord-Veluwe en vooral in de Achterhoek was de bevolkingsgroei relatief laag. In de afgelopen vijf jaar hebben zich echter belangrijke verschuivingen voltrokken. Daar waar Rivierenland doorgaans de hoogste bevolkingsgroei van Gelderland realiseerde, is de aanwas in de meer recente jaren zeer bescheiden geweest. De belangrijkste oorzaak hiervan was het negatieve binnenlandsmigratiesaldo: sinds 2005 hebben ieder jaar meer inwoners de regio verlaten dan er van elders zijn ingestroomd. De Vallei kende de afgelopen jaren van alle Gelderse regio's de hoogste bevolkingsgroei. De toename bedroef meer dan het dubbele van de Gelderse (de regio heeft meer jonge gezinnen en per gezin zijn er meer kinderen). Ook de Stadsregio kende de afgelopen vijf jaar een relatief hoge groei. Hierbij speelde de ruime beschikbaarheid van woningen een belangrijke rol. Als eerste regio in Gelderland werd de Achterhoek geconfronteerd met een dalende bevolking, maar ook in de Stedendriehoek komen recentelijk jaren voor waarin de bevolking nog nauwelijks toeneemt. Op de Noord-Veluwe is daarentegen juist een einde gekomen aan de dalende trend en vertoont de bevolkingsgroei sinds 2005 een stijgende lijn. De bevolking van de meest westelijke Gelderse regio's is nog relatief jong: Rivierenland, De Vallei en de Noord-Veluwe. De vergrijzing is het verst gevorderd in de meest oostelijke regio's: Stedendriehoek en de Achterhoek. De bevolkingsgroei in de komende periode zal eveneens grote regionale verschillen te zien geven, met wederom de Achterhoek en De Vallei als uitersten: -0,2% versus +0,7% per jaar. De Stedendriehoek balanciert op de rand van krimp. Vanwege de relatief jonge bevolkingsopbouw in Rivierenland blijft de natuurlijke aanwas in dit gebied nog redelijk op peil, maar de geraamde bevolkingsgroei is toch laag omdat volgens de jongste bevolkingsprognose per saldo nog al wat inwoners de regio zullen verlaten. In de Stadsregio wordt de toekomstige be-

volkingsgroei op het landelijke niveau geschat. De helft van de groei komt voor rekening van de natuurlijke aanwas, de andere helft is het gevolg van het positieve migratiesaldo (waarvan 2/3 deel binnenlands en 1/3 buitenlands). Ook op de Noord-Veluwe zijn de migratiesaldi positief maar is de bijdrage aan de bevolkingsgroei relatief bescheiden. Het leeuwendeel van de groei komt voort uit de natuurlijke aanwas (80%). Van alle Gelderse regio's zal de Vallei volgens de prognose de hoogste demografische groei doormaken. De natuurlijke aanwas is uitzonderlijk hoog. De regio herbergt 12% van de Gelderse bevolking maar brengt naar verwachting 38% van de toekomstige natuurlijke aanwas voort. Daarnaast vormt de instroom van buitenlandse migranten een belangrijke groeicomponent. Het binnenlandse migratiesaldo is voor de demografische groei van de Vallei van geen betekenis en wordt voor de periode 2010-2015 op vrijwel nul geschat.

Arbeidsaanbod

Voor 2010 wordt de ontwikkeling van het arbeidsaanbod gedomineerd door de invloed van de conjunctuur, in de jaren daarna laten ook de structurele factoren zich weer gelden. De matige conjuncturele vooruitzichten blijven echter hun stempel drukken op de geraamde groeivoet. De regionale verschillen in de periode 2011-2015 verlopen grotendeels volgens het hiervoor besproken patroon van de demografische groei. De Achterhoek en de Vallei vormen opnieuw de uitersten met een gemiddelde groei van -0,4% en +0,7%. In de Stedendriehoek valt de aanwas geheel stil en voor Rivierenland markeert de groeiprognose van 0% een historisch omslagpunt. De Stadsregio en de Noord-Veluwe ten slotte zullen op de landelijke groei uitkomen (0,3%).

Werkgelegenheid

De hoogste werkgelegenheidsgroei werd de afgelopen jaren gerealiseerd in het noordwesten van Gelderland: Rivierenland, De Vallei en de Noord-Veluwe. Hoewel al deze regio's grenzen aan de Randstad is de positieve ontwikkeling niet toe te schrijven aan overloop uit de Randstad, maar gaat het om autonome banengroei van het zittende bedrijfsleven. De hoge groei in Rivierenland is te danken aan de snelle opkomst van de dienstensector in deze regio. Van alle Gelderse regio's verliep de banengroei in de Achterhoek het langzaamst. De trage groei werd voornamelijk veroorzaakt door de werkgelegenheidsverliezen in de landbouw. Wanneer de landbouwsector buiten beschouwing wordt gelaten, dan blijkt de totale werkgelegenheidsgroei in de Achterhoek nauwelijks onder te doen voor Gelderland. In 2010 moet in alle regio's rekening worden gehouden met een omvangrijk banenverlies dat in die mate sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw niet meer is voorgekomen. Volgens de huidige inzichten zal de werkgelegenheid in 2011 echter al weer een bescheiden

groei vertonen die in de daaropvolgende jaren in alle regio's verder oploopt. De groeiverschillen binnen Gelderland zullen naar verwachting niet spectaculair zijn. In 2010 beweegt de daling zich overal tussen de 1,5 en 2%, de toename in de jaren daarna ligt overal rond de 0,8% per jaar. De Vallei zal waarschijnlijk de sterkste groei doormaken, gevolgd door Rivierenland en de Noord-Veluwe en de Stadsregio. De Stedendriehoek en de Achterhoek komen in de prognoses iets onder het Gelders gemiddelde uit. De relatief bescheiden regionale verschillen hebben te maken met een reeds jarenlang in gang zijnd proces. De 'verdienstelijking' van de economische activiteiten heeft zich in de loop van de economische geschiedenis in alle Gelderse regio's voorgedaan en dit zal in de toekomst alleen nog maar sterker het geval worden. Door de verhoogde mobiliteit en de revolutionaire ICT-ontwikkelingen zijn veel vormen van dienstverlening niet meer gebonden aan de traditionele vestigingsplaatsen. Overal nemen de landbouw en de industrie in betekenis af en zijn de diensten al jaren de enige bron van structurele banengroei. Hierdoor convergeert de economische structuur van de regio's en komt de groeipotentie steeds dichterbij elkaar te liggen. Monofunctionele economische structuren in de klassieke betekenis komen op regionale schaal in Gelderland niet meer voor. Wel is er sprake van een zekere regionale specialisatie, maar het gaat dan meer om accentverschillen.

Werkloosheid

In alle regio's zal de werkloosheid in 2010 fors toenemen met gemiddeld ruim een derde deel. In de daaropvolgende periode zal overal een gestage daling optreden waardoor in 2015 zo ongeveer de situatie van 2009 weer zal zijn bereikt. In de Achterhoek worden de vraag- en aanbodbewegingen op de arbeidsmarkt mogelijk het grootste. Door het relatief grote aandeel industrie en bouwnijverheid zal bij de heftigheid van de recessie de werkgelegenheid het zwaarst getroffen worden. Doordat de vergrijzing in deze regio het verst is voortgeschreden zal echter ook de beroepsbevolking het sterkste krimpen. Daardoor blijft de werkloosheid toch onder het Gelderse gemiddelde. De werkloosheid op de Noord-Veluwe, Rivierenland en De Vallei ligt eveneens structureel onder het gemiddelde. In alle vier de regio's moet er rekening mee worden gehouden dat tegen 2015 de spanning op de arbeidsmarkt weer voelbaar wordt. In de Stedendriehoek en vooral in de Stadsregio zal het werkloosheidsniveau naar verwachting het hoogste oplopen. Ten tijde van de krapte op de arbeidsmarkt zoals die zich de afgelopen jaren manifesteerde, namen de regionale werkloosheidsverschillen steeds verder af. Het verschil tussen de hoogste en laagste was minimaal. Als gevolg van de recessie nemen de verschillen in 2010 scherp toe. Naarmate het herstel voortduurt, neigen de ontwikkelingen echter weer naar convergentie.

Inhoud

Resumé

Voorwoord

Samenvatting 9

Retrospectief 1995-2009

Economische groei 1995-2008	19
De conjunctuur in 2009	23
Bevolkingsontwikkeling	26
Arbeidsparticipatie	29
Beroepsbevolking	30
Werkgelegenheid	32
Werkloosheid	37

Verwachtingen 2010-2015

Economische groei	42
Werkgelegenheid	43
Bevolking	45
Arbeidsparticipatie	45
Beroepsbevolking	46
Werkloosheid	47
Regionale verschillen	48

Een doorkijk naar 2040 52

Bijlagen

I Regionale en gemeentelijke gegevens	61
II Definities	73
III Regionale indeling naar gemeenten	75

Samenvatting

Retrospectief 1995-2009

macro-beeld Gelderland

In de periode 1995–2008 heeft de Gelderse economie een complete conjunctuurgolf doorlopen met een onverwachte ontknoping in 2009. Over de gehele periode beschouwd beweegt de Gelderse economische groei zich rondom het Nederlandse gemiddelde. In de rangorde van provincies bevindt Gelderland zich daarmee in de middenmoot. In de loop van 2008 is de internationale economie onder invloed van de Kredietcrisis in een ongekend tempo omgeslagen van hoogconjunctuur naar recessie. Gelderland heeft het in de voorafgaande periode van hoogconjunctuur (2006-2008) goed gedaan en behoorde tot de selecte groep Nederlandse provincies met een bovengemiddelde economische groei, een lage werkloosheid en een relatief snelle banengroei. Maar ook in het recessiejaar 2009 steken een aantal Gelderse ontwikkelingen relatief gunstig af. Zo was de werkloosheid na Zeeland de laagste van Nederland (4,3% tegen 5,2% gemiddeld in Nederland). De werkgelegenheid daalde in Gelderland met 0,6% tegen 1% in Nederland. Naar verwachting zal de daling van het bruto binnenlands product (BBP) vanwege de op onderdelen conjunctuurgevoelige sectorstructuur echter iets groter zijn: -4,7% in Gelderland tegen -4,0% in Nederland.

De sombere werkloosheidsverwachtingen voor 2009 zijn maar ten dele uitgekomen. Het aantal vacatures is gedurende de gehele recessieperiode behoorlijk op peil gebleven. Het aantal gedwongen ontslagen is beperkt door de deeltijd-ww en de aanwas van de beroepsbevolking stagneerde omdat grote groepen potentiële schoolverlaters kiezen voor een vervolgopleiding. Daarnaast vertraagde de instroom van herintreders omdat deze zich onder de huidige marktomstandigheden niet zo kansrijk wanen. Daardoor is de werkloosheid in 2009 minder hard gestegen dan bij het uitbreken van de recessie werd gevreesd.

Verwachtingen 2010-2015

het Nederlandse referentiekader

Het Nederlandse economisch beeld begin 2010 verkeert nog steeds in de fase van laagconjunctuur. Alle conjunctuurindicatoren presteren onder hun langjarig gemiddelde. Wel toont de ontwikkeling in vergelijking met eind 2009 verbeteringen. Volgens de jongste prognoses van het CPB zal de economische situatie langzaam verbeteren. Gemiddeld over de periode 2010/2015 wordt een economische groei geraamd van 1¾% per jaar. Er is volgens het CPB nauwelijks blijvende invloed van de crisis op de geraamde toekomstige groei te verwachten, noch in positieve zin (inhaalgroei), noch in negatieve zin. Dit landelijke beeld van het CPB vormt de achtergrond voor onze regionale prognoses.

**Gelderse verwachtingen
2010-2015**

Doorrekening van de Nederlandse verwachtingen resulteert voor Gelderland in een raming van de economische groei die wat achter blijft bij Nederland maar in de herstelperiode 2010-2015 weer dicht naar het landelijk gemiddelde toe kruipt.

In termen van economische groei werd het dieptepunt van de recessie bereikt in de eerste helft van 2009. Doordat de werkgelegenheid doorgaans met een vertraging van ongeveer een jaar op de ontwikkeling van de productie reageert, ligt het zwaartepunt van de werkgelegenheidsverliezen in 2010. In de jaren 2011-2015 zal de economische groei nog niet terugkeren naar het langetermijngemiddelde. De werkgelegenheid in Gelderland komt daarbij slechts tot een bescheiden groei van gemiddeld 0,8% per jaar.

Per sector zijn de vooruitzichten uiteenlopend. De werkgelegenheid in de quartaire sector zal in 2010 nog toenemen maar alle andere sectoren zullen naar verwachting met een banenverlies worden geconfronteerd. Daarbij zal het zwaartepunt liggen bij die sectoren die sterk afhankelijk zijn van de export en/of van investeringen (bouw- en nijverheid en delen van de industrie). Per saldo moet voor 2010 gerekend worden op een werkgelegenheidsverlies in Gelderland van in totaal ruim 15.000 banen. In de herstelperiode 2011-2015 komt voor de meeste sectoren aan de neergaande ontwikkeling een einde. In de landbouw zet de trendmatige daling zich nog wel voort maar bij de nijverheid zal - over de gehele linie bezien - de werkgelegenheid ongeveer stabiliseren. De vooruitzichten in de dienstverlening zijn weliswaar positief maar de groei is in vergelijking met het verleden bescheiden. De zorgsector zal de komende jaren de belangrijkste banenmotor zijn. Bijna de helft van de geraamde Gelderse banengroei komt uit de zorg. In totaliteit bedraagt de gemiddelde banengroei in de periode 2011/2015 niet meer dan 0,8%. Het gemiddelde van de afgelopen tien jaar van 1,4% ligt voorlopig nog niet in het verschiet.

Blijkens de nieuwste bevolkingsprognoses zet de vergrijzing door en zal daarmee samenhangend de natuurlijke aanwas afvlakken. Het geboortecijfer zal de komende jaren verder dalen terwijl anderzijds de sterfte zal toenemen. Dit leidt per saldo tot een voortgaande groeivertraging. Een deel van dit effect wordt gecompenseerd door de verwachting dat het buitenlandse migratiesaldo weer zal stijgen. Van de totale Gelderse bevolkingsaanwas tussen 2010 en 2015 zal driekwart het gevolg zijn van de natuurlijke aanwas (het verschil tussen geboorte en sterfte) en één kwart het gevolg van een positief migratiesaldo (het verschil tussen vestiging en vertrek).

De beroepsbevolking in Gelderland zal de komende periode toenemen met gemiddeld nog slechts 0,1 % per jaar. Ten opzicht van de periode 2005/2009 (0,8%) valt de groei vrijwel stil. Deze terugval hangt voor een deel samen met de lagere economische groei. De geringe banengroei in de komende jaren zal naar verwachting een drukkend effect hebben op de neiging om te participeren op de arbeidsmarkt. Daarnaast speelt de afvlakking van de bevolkings-

groei en de vergrijzing - sterker dan in Nederland - een rol. Dit alles leidt ertoe dat de toename van het arbeidsaanbod terugloopt van gemiddeld 7.200 personen per jaar in de afgelopen vijf jaar naar 1.100 in de periode 2010-2015.

Het dreigende banenverlies in 2010 zal - ondanks de stagnatie bij het arbeidsaanbod - leiden tot een flinke stijging van de werkloosheid. Daarna trekt de economie naar verwachting weer aan en zal de werkloosheid langzaam maar gestaag dalen. De geraamde werkgelegenheidsgroei in de jaren 2011-2015 is echter niet hoog genoeg om de werkloosheidsstijging geheel teniet te doen zodat de werkloosheid in 2015 nog net iets boven het niveau van 2009 uitkomt.

een doorkijk naar 2040

In de Gelderse toekomstscenario's wordt een beeld gepresenteerd van de mogelijke situatie in 2040. Er zijn vier varianten uitgewerkt. Hoewel de ontwikkelingen in de scenario's zeer divers verlopen en de bandbreedte erg groot is, zijn er ook gemeenschappelijke kenmerken. Bepaalde trends lijken onafwendbaar, welk scenario zich ook zal voltrekken. In de eerste plaats is dat de afnemende bevolkingsgroei en de vergrijzing. Zelfs in het scenario waarin de bevolkingsgroei op peil blijft, is de dynamiek nog maar een flauwe afspiegeling van het verleden. Vooral de groei van de beroepsbevolking valt scherp terug. Afgezet tegen het verleden zakt het tempo van de banengroei sterk in. In drie van de vier scenario's wordt de hoge productiegroei uit het verleden niet meer geëvenaard, terwijl - als gevolg van de voortschrijdende technische ontwikkelingen - de stijging van de arbeidsproductiviteit juist sneller zal verlopen. Dit betekent dat de productie met steeds minder mensen kan worden gerealiseerd. Dit resulteert in een daling van de werkgelegenheid, of op zijn best in een matige groei. Ondanks de trage aanwas van de beroepsbevolking zal de werkgelegenheidsomvang niet groot genoeg zijn om de bevolking aan volledige werkgelegenheid te helpen. Gemiddeld over alle scenario's bedraagt de werkloosheid 5% van de Gelderse beroepsbevolking. In alle scenario's overtreft de economische groei de bevolkingsaanwas. Daardoor neemt de welvaart per hoofd van de bevolking toe, ook in het scenario met de laagste groei.

Een verdere teruggang van de landbouw en de industrie lijkt onvermijdelijk. Naast alle directe consequenties, gaat dit ook nog gepaard met belangwekkende nevenverschijnselen. Zo ontstaat door het decimeren van de landbouw ook een landschappelijk (onderhouds)probleem. Met de terugloop van de industrie gaan niet alleen veel industriële arbeidsplaatsen verloren, maar ook in de dienstverlening en valt het draagvlak weg voor innovatie en technologische vernieuwing.

Tot 2020 ontstaat er jaarlijks nog een zekere behoefte aan nieuw bedrijventerrein. In het hoogste groeiscenario valt de vraag daarna bijna volledig weg. In de drie andere scenario's zal onder invloed van de afnemende werkgelegenheid(sgroei) het totale benodigde areaal bedrijventerrein op den duur zelfs krimpen.

Om de risico's van klimaatverandering beheersbaar te houden, heeft de EU langetermijndoelstellingen voor temperatuurstijging geformuleerd. Om dat te bereiken moeten de emissies van broeikasgassen drastisch gereduceerd worden (in 2020 tot ongeveer 30 procent onder het niveau van 1990 en daarna nog verder). Dit wordt in geen enkel scenario gehaald. Integendeel, op lange termijn zullen het energiegebruik en de emissie van broeikasgassen in de twee scenario's met de hoogste groei structureel blijven stijgen, in de twee laagste groeiscenario's treedt wel een vermindering op maar is de afname bij lange na niet voldoende.

Regionale dynamiek¹

Stedendriehoek

De economische structuur van de Stedendriehoek vertoont geen bijzondere kenmerken. De regio voldoet in hoge mate aan het gemiddelde Gelderse beeld en ook de regionale groei van de bevolking, beroepsbevolking en de werkgelegenheid was de afgelopen 5 jaar een afspiegeling van het Gelderse ontwikkelingsbeeld. De regio kent al jaren een positief migratiesaldo (zowel binnenlands als buitenlands). Dit saldo speelt een beslissende rol in de demografische ontwikkeling van de regio. De natuurlijke aanwas is betrekkelijk laag, maar door de instroom van buitenaf is de bevolkingsgroei toch gemiddeld geweest. Dit zal de komende jaren veranderen. De Stedendriehoek balanceert volgens de nieuwste bevolkingsprognose op de rand van krimp. Mede als gevolg daarvan valt de aanwas van de beroepsbevolking in de periode 2010-2015 geheel stil en zal de banengroei onder het Gelders gemiddelde duiken. Als gevolg van de verwachte werkgelegenheidsverliezen in 2010 zal de werkloosheid oplopen tot ruim 6%. In de jaren daarna zal de werkloosheid weer langzaam verminderen tot 5% in 2015. De negatieve effecten van de recessie zijn dan ten dele weer ingelopen. Op lange termijn moet in deze regio rekening worden gehouden met een structureel lagere dynamiek dan gemiddeld. De bevolkings-, beroepsbevolkings- en werkgelegenheidsgroei zullen in de periode tot 2040 allen onder het Gelderse gemiddelde uitkomen. Het aandeel ouderen in de bevolking is in de Stedendriehoek wat hoger dan in Gelderland en de toename voltrekt zich sneller. Na de Achterhoek is de Stedendriehoek de meest vergrijsde regio van Gelderland.

Achterhoek

De Achterhoek wordt gekenmerkt door een trage (beroeps)bevolkingsgroei, een toenemende vergrijzing en een lage werkloosheid. Traditionele activiteiten als de landbouw en industrie zijn voor Nederlandse begrippen nog in vrij hoge mate aanwezig. Van alle Gelderse regio's verliep de banengroei in de Achterhoek het langzaamst. De trage groei werd voornamelijk veroorzaakt door de werkgelegenheidsverliezen in de landbouw. Wanneer de landbouwsector buiten beschouwing wordt gelaten, dan blijkt de totale werkgelegenheidsgroei in de Achterhoek nauwelijks onder te doen voor Gelderland. De agrarische sector in de Achterhoek kampt al jaren

¹ Tenzij anders vermeld gaat het in dit rapport steeds om de Gelderse WGR-regio's, inclusief de niet-Gelderse gemeenten (zie voor de samenstelling van de regio's naar gemeenten bijlage III).

met grote werkgelegenheidsverliezen. In geen enkele andere Gelderse regio voltrekt de afkalving zich zo snel. De nadruk ligt sterk op stagnerende sectoren als de akkerbouw en de veehouderij. De neiging om gronden aan de landbouw te onttrekken voor alternatieve toepassingen neemt toe (woningbouw, industrieterrein, wegen, natuur en recreatie). Dit proces brengt de leefbaarheid en kwaliteit van het landelijk gebied in gevaar. De sociaal-culturele structuur komt onder druk te staan. Bovendien zal het karakter van het landschap ingrijpend worden aangetast. Tegenover deze bedreigingen staan echter ook nieuwe kansen. Onder invloed van de wereldvoedselcrisis stijgen de landbouwprijzen, diervriendelijke en biologische landbouw zijn groeimarkten en de toepassing van landbouwproducten als energiebron opent nieuwe perspectieven. Mogelijk dat hierdoor de negatieve trend in de landbouw kan worden omgebogen. Door de typische werkgelegenheidsstructuur is de werkgelegenheid voor hoger opgeleiden beperkt. Jongeren moeten voor het volgen van hoger onderwijs de regio verlaten en zijn na de opleiding meestal aangewezen op een baan buiten de Achterhoek. Hierdoor wordt de regio al jarenlang geconfronteerd met een vertrekoverschot van jongeren. Als eerste regio in Gelderland is de Achterhoek recentelijk geconfronteerd met een krimpende bevolking en de omvang daarvan zal de komende jaren verder toenemen. Daardoor zal de regio in de periode 2010-2015 geconfronteerd worden met een afname van de beroepsbevolking van bijna 0,5% per jaar. De werkgelegenheidsgroei zal daarentegen niet zo veel bij de Gelderse achterblijven waardoor de werkloosheid ook de komende jaren structureel onder het Gelderse gemiddelde blijft en er een zekere krapte op de arbeidsmarkt ontstaat. Dit beeld komt ook uit de langetermijnsenario's tot 2040 naar voren, ongeacht welk van de vier toekomstscenario's zich zal onrollen.

Stadsregio

Als gevolg van de specifieke sectorstructuur van de Stadsregio (veel overheid, onderwijs en gezondheidszorg en relatief weinig industrie en landbouw) is de economische groei in de afgelopen jaren wat achter gebleven bij de Gelderse trend. Ook de werkgelegenheidsontwikkeling is een fractie trager verlopen. De Stadsregio heeft de afgelopen vijf jaar een relatief hoge bevolkingsgroei door gemaakt. De toekomstige bevolkingsgroei wordt op het landelijke groeitempo geschat. De beroepsbevolking neemt eveneens overeenkomstig het landelijke tempo toe en ligt daarmee belangrijk boven het Gelderse gemiddelde. 41% van de beroepsbevolking behoort tot de categorie hoger opgeleiden (Nederland 33%). Dit hoge aandeel kan verklaard worden door de aanwezigheid van hoogwaardige werkgelegenheid en uit de aanwezigheid van veel hoger - onderwijsinstellingen. Door het verwachte banenverlies in 2010 moet gevreesd worden dat de werkloosheid in 2010 zal oplopen tot 7,7%. Een dergelijk hoog percentage heeft de regio sinds 1997 niet meer beleefd en dit zal mogelijk een langere periode van onevenwichtigheden op de arbeidsmarkt inluiden. Ook op de langetermijn zal de werkloosheid in deze regio boven het landelijk gemiddelde liggen. Over het algemeen is de werkloosheid sterk geconcentreerd binnen de stedelijke gemeenten Arnhem en Nijmegen. Eén op de

drie Gelderse werklozen woont in Arnhem of Nijmegen. In bepaalde opzichten vertoont de werkloosheidsstructuur de typische kenmerken van de grotestadsproblematiek. Meer dan de helft van de werklozen is niet of nauwelijks geschoold (maximaal VMBO). Gemiddeld heeft één op de vier werklozen een allochtone achtergrond en ongeveer 40% van alle werklozen is al langer dan twee jaar zonder werk.

Rivierenland

Van oudsher bezit de economische structuur in Rivierenland een zwaarder accent op agrarische en industriële activiteiten. De zakelijke dienstverlening en de vervoerssector zijn in Rivierenland echter snelgroeiende activiteiten, waardoor de structuur in de loop der tijd breder is geworden en steeds meer naar het Gelderse gemiddelde neigt. Het zwaartepunt van de activiteiten in de landbouw ligt in Rivierenland op de groeisegmenten tuinbouw en glastuinbouw. Door de geografische ligging en de goede multimodale ontsluiting van het gebied is Rivierenland een gewilde locatie voor (landelijke) distributie en groothandelsactiviteiten. De logistieke sector (groothandel + transportsector) is intussen uitgegroeid tot een belangrijke economische activiteit met 20% van de totale regionale werkgelegenheid. Rivierenland bezit een grote dynamiek en kent al tientallen jaren een krachtige economische groei en een hoge werkgelegenheidscreatie. Het gebied heeft zich ontwikkeld tot een van de snelst groeiende regio's van Nederland. Mede daardoor is de werkloosheid laag. Met betrekking tot het binnenlandse migratiesaldo heeft zich in Rivierenland een omslag voltrokken van positief naar negatief. In de periode 1988-2000 was er steeds een groot vestigingsoverschot, in de meer recente jaren is dat omgeslagen naar een vertrekoverschot. Vanwege de relatief jonge bevolkingsopbouw in Rivierenland blijft de natuurlijke aanwas de komende jaren nog redelijk op peil, dat de geraamde bevolkingsgroei tot 2015 toch laag is komt omdat ook volgens de bevolkingsprognose per saldo nog al wat inwoners de regio zullen verlaten. Mede daardoor zal de aanwas van het arbeidsaanbod stagneren. Voor Rivierenland markeert dit opnieuw een historisch omslagpunt. De banengroei zal naar verwachting nog wel bovengemiddeld verlopen. De werkloosheid is in het recessiejaar 2009 sneller dan gemiddeld toegenomen en ligt intussen een fractie boven het Gelderse percentage. In de komende jaren zal de situatie zich echter herstellen en zakt de werkloosheid weer onder het gemiddelde. In de Gelderse toekomstscenario's wordt voor Rivierenland op langetermijn gerekend op een bovengemiddelde bevolkinggroei en economische dynamiek en een relatief lage werkloosheid.

De Vallei

Het karakter van de Vallei wordt bepaald door de landschappelijke en natuurlijke waarden van het gebied. Delen van de Vallei behoren tot de meest favoriete vakantiegebieden van Nederland. Tezamen met het gunstige woonklimaat, de goede ontsluiting en de centrale ligging in Nederland is de regio een aantrekkelijk vestigingsgebied, zowel voor de bevolking als voor het bedrijfsleven. De omvang van de landbouw in totaliteit is weliswaar gemiddeld, maar in het segment pluimveehouderij is de regio een belangrijke speler. Daar-

naast is de regio gespecialiseerd in de foodsector. Tien procent van de totale werkgelegenheid in de Vallei is gelokaliseerd in de zogenaamde Food Valley (een cluster van bedrijven en instellingen op het gebied van voedingstechnologie, verwerkende industrie, R&D en onderwijs). De universitaire opleiding en het Gelderse speur- en ontwikkelingswerk op dit gebied zijn vrijwel geheel geconcentreerd in deze regio. Op het gebied van de bevolking en de beroepsbevolking was De Vallei in de afgelopen periode de snelstgroeiende regio van Gelderland en de werkloosheid is laag, zowel nu als in de toekomstprojecties. De bevolkingsgroei bedroeg de afgelopen periode het drievoudige van de Gelderse. Dit wordt veroorzaakt door enerzijds de samenstelling van de bevolking (meer jonge gezinnen) en anderzijds de hoge vruchtbaarheid (meer kinderen per gezin). De Vallei is de minst vergrijsde regio van Gelderland. Ook de banengroei was hoog en behoort tot de top van Gelderland. Hoewel de regio grenst aan de Randstad is deze positieve ontwikkeling vrijwel niet toe te schrijven aan overloop uit de Randstad, maar gaat het voornamelijk om autonome banengroei van het zittende bedrijfsleven. Van alle Gelderse regio's zal de Vallei volgens de prognoses tot 2015 de hoogste demografische groei doormaken. In vergelijking met het verleden zal de banengroei in de komende jaren sterk terug vallen, maar afgezet tegen Gelderland blijft de groei hoog. Ook in de lange termijnscenario's komt de Vallei naar voren als de meest dynamische regio van Gelderland.

Noord-Veluwe

De economische structuur van de Noord-Veluwe vertoont geen bijzondere kenmerken. De bevolking, beroepsbevolking en werkgelegenheid hebben zich in de afgelopen 5 jaar allen wat sneller ontwikkeld dan in Gelderland. In de projectie tot 2015 zal dit niet alleen zo blijven maar zelfs nog iets geprononceerder worden. Op de langetermijn wordt echter een ontwikkeling verwacht die neigt naar het algemene Gelderse beeld. De bevolkingsgroei op de Noord-Veluwe verliep lange tijd vrij traag maar in de meest recente jaren ligt de groei boven het Gelderse gemiddelde. Deze ombuiging heeft te maken met veranderingen in de binnenlandse migratiestromen. Het structurele vertrekoverschot - dat lange tijd de demografische ontwikkeling domineerde - is in de loop der jaren steeds minder negatief geworden. In de bevolkingsprognose is deze trend verder doorgetrokken en zijn de toekomstige migratiesaldi positief, maar de bijdrage aan de bevolkingsgroei is relatief klein. De werkloosheid op de Noord-Veluwe ligt onder het Gelderse gemiddelde. Niet alleen nu, maar door de jaren heen. Ook in de tweede helft van de jaren tachtig, toen de Gelderse werkloosheidssituatie een na-oorlogs dieptepunt beleefde, bedroeg het werkloosheidspercentage op de Noord-Veluwe slechts de helft van de het Gelderse (6% vs. 12%). Dit fenomeen lijkt zich ook nu weer voor te doen. Overal is de werkloosheid als gevolg van de Kredietcrisis behoorlijk gestegen, maar op Noord-Veluwe is de toename uiterst bescheiden en ook voor 2015 wordt slechts een geringe toename geraamd. Zowel voor 2015 als op langetermijn wordt voor deze regio een lage werkloosheid voorzien. Zelfs in het scenario waar de Gelderse en nationale werkloosheid structureel op een hoog niveau ligt.

Slotbeschouwing

De ontplooiingsmogelijkheden van de Gelderse economie op lange termijn zijn nauw verbonden met de positie die de West-Europese economieën in het toekomstige economische krachtenveld zullen innemen. Zal Europa haar prominente economische positie in de wereld kunnen handhaven of verschuiven de economische zwaartepunten naar Azië en Zuid-Amerika? Maar ook al weet de EU als geheel een concurrerende plaats in de wereld te behouden, dan geldt dat nog niet automatisch voor Gelderland. De grootste uitdaging van de toekomst ligt in het behoud van werkgelegenheid en verduurzaming van de economie. Daarbij is de internationale concurrentiekracht van Nederland bepalend voor de overlevingskansen en de expansiemogelijkheden van het Gelderse bedrijfsleven. Het Nederlandse kostenniveau, de kwaliteit van het onderwijs en de stand van de techniek zijn beslissende factoren. Voor de ruimtelijke allocatie van de economische activiteiten binnen Nederland – of in ruimer verband, binnen de EU - zijn de regionale omstandigheden echter van groot belang. Door de uniformering in de EU vervagen de klassieke, nationaal bepaalde vestigingsplaatsfactoren als belastingtarieven, loonkosten en milieuregels. Daardoor worden de regionale omstandigheden voor de allocatie van economische activiteiten binnen de EU belangrijker. Bij locatie- en investeringsbeslissingen kunnen bepaalde regionale omstandigheden dan de doorslag geven. Omstandigheden op het gebied van bedrijventerreinen, ontsluiting, kwalificatie van de beroepsbevolking, kenniscentra, woon- en leefklimaat. De provinciale beleidsterreinen hebben voor een belangrijk deel betrekking op dit soort economische-infrastructuur (bedrijventerreinen, technologie, kennis, investeringsbevordering, bereikbaarheid, arbeidsmarkt e.d.). Daarmee beïnvloedt de Provincie het regionale vestigingsklimaat en de internationale concurrentiekracht van het bedrijfsleven. Gelderland ligt niet alleen in concurrentie met Nederlandse regio's, maar met alle regio's van de EU. Versterking van de Gelderse concurrentiepositie en realisering van economische groei verlangt belangrijke inspanningen. Een gunstige ontwikkeling wordt alleen bereikt wanneer extra groei-impulsen worden gegeven door het benutten van het regionale potentieel, het verzilveren van kansen en het tijdig herstructureren van de economie.

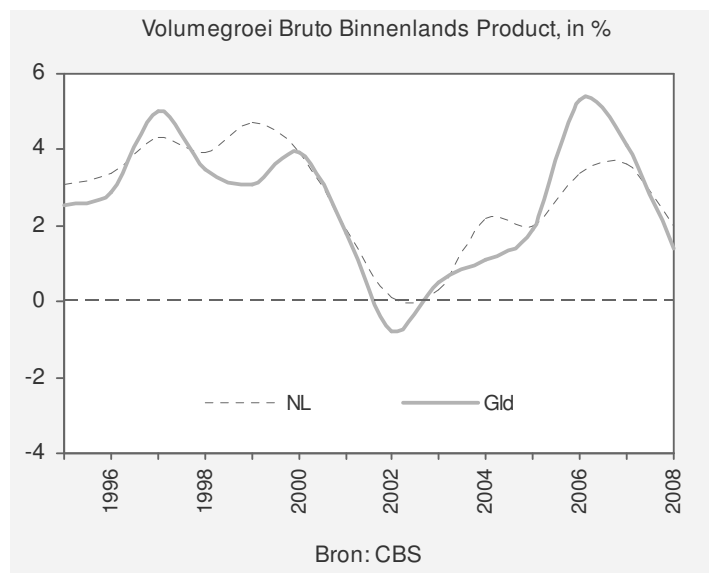
Kerngegevens middellangetermijn voor de Gelderse WGR-gebieden¹, Gelderland en Nederland								
	Stedendriehoek	Achterhoek	Stadsregio	Rivierenland	De Vallei	Noord-Valuwe	Gelderland	Nederland
<i>Situatie 2009, x 1.000</i>								
bevolking	411	301	693	252	245	194	1.991	16.487
beroepsbevolking ²	188	137	330	119	111	84	919	7.753
werkgelegenheid ³	214	139	341	116	126	86	973	8.643
werkloosheid	8,9	4,8	17,3	5,3	3,5	2,5	39,5	379
<i>Bevolkingsgroei in % p/j:</i>								
2005/2009	0,2	-0,1	0,4	0,2	0,6	0,3	0,2	0,3
2010	0,1	-0,2	0,4	0,1	0,7	0,4	0,2	0,3
2011/2015	0,1	-0,2	0,3	0,1	0,7	0,4	0,2	0,3
<i>Groei beroepsbevolking in % p/j:</i>								
2005/2009	0,7	0,2	1,0	0,7	1,3	0,9	0,8	0,9
2010	-0,2	-0,5	0,2	-0,1	0,6	0,2	0,0	0,0
2011/2015	0	-0,4	0,3	0	0,7	0,3	0,1	0,3
<i>Werkgelegenheidsgroei in % p/j:</i>								
2005/2009	1,2	0,8	1,1	1,6	1,4	1,3	1,2	1,0
2010	-1,6	-2,0	-1,5	-1,5	-1,5	-1,5	-1,6	-1,8
2011/2015	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0	0,9	0,8	0,6
<i>Werkloze beroepsbevolking x 1.000 personen:</i>								
2005	12,6	7,1	22,9	5,9	5,3	3,7	54,0	483
2008	7,2	3,7	14,3	3,9	3,3	2,2	32,7	304
2009	8,9	4,8	17,3	5,3	3,5	2,5	39,5	379
2010	11,5	6,0	25,4	6,6	4,8	3,4	54,2	504
2015	9,4	4,3	18,8	4,6	3,9	2,8	40,9	411
<i>Werkloosheidspercentage:</i>								
2005	7,0	5,3	7,3	5,2	5,1	4,6	6,1	6,5
2008	3,9	2,7	4,4	3,3	3,0	2,7	3,6	3,9
2009	4,7	3,5	5,2	4,4	3,2	3,0	4,3	4,9
2010	6,1	4,4	7,7	5,6	4,3	4,0	5,9	6,5
2015	5,0	3,2	5,6	3,9	3,4	3,2	4,4	5,2
¹ inclusief niet-Gelderse gemeenten; ² voor banen van 12 uur per week en meer; ³ voor banen van 1 uur per week en meer Bron WGR-regio's en Gelderland: Bevolking: historie CBS; prognose: Provincie Gelderland / PRIMOS, ABF; (werkloze)Beroepsbevolking historie: raming BEO op basis van EBB/CBS; prognose: BEO, Provincie Gelderland; Werkgelegenheid historie: PWE Gelderland aangevuld met BIRO en VRL; prognose: BEO, Provincie Gelderland Bron Nederland: Bevolking: historie CBS; prognose: CBS; (werkloze)Beroepsbevolking historie: EBB/CBS; prognose: CPB; Werkgelegenheid historie: NR, CBS; prognose: CPB								

Retrospectief 1995-2009²

Economische groei

1995-2008

In de periode 1995–2008 hebben de Nederlandse en Gelderse economie een complete conjunctuurgolf doorlopen met een onverwachte ontknoping in 2009. Tussen 1995 en 1999 was er sprake van toenemende economische groei en een spectaculaire opkomst van Internetbedrijven met onwaarschijnlijk hoge beursnoteringen. In de jaren 2000-2001 werd de zeepbel van de virtuele economie doorgeprikt en vertraagde de economische groei als gevolg van de Internetcrisis en de gebeurtenissen rondom 9/11 tot om en nabij het nulpunt. Vanaf 2002 trad een krachtig herstel op met een hoogconjunctuur als apotheose in 2007/begin 2008. Tot zover een bijna klassieke conjunctuurcyclus. In de loop van 2008 is de internationale economie echter onder invloed van de Amerikaanse Kredietcrisis in een ongekend tempo omgeslagen van hoogconjunctuur naar recessie. Aan de kredietcrisis ging een periode vooraf van internationale onevenwichtigheden, oplopende grondstoffenprijzen en speculatieve fluctuaties in huizenprijzen en aandelenkoersen.

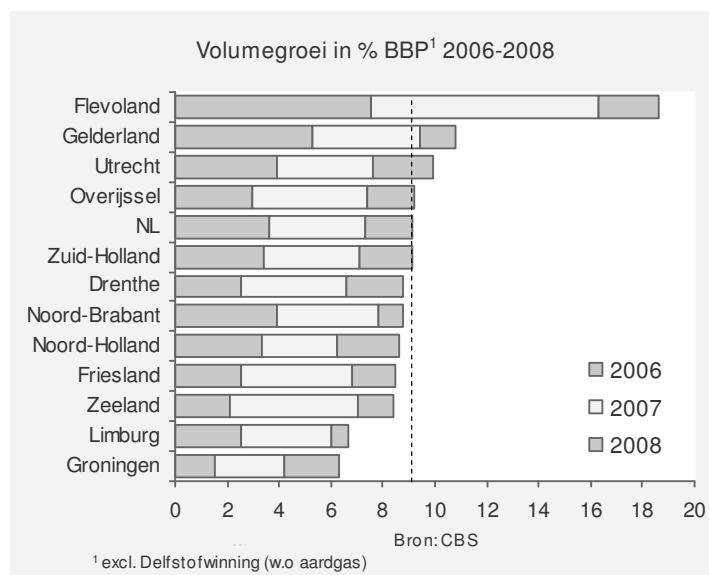

provinciale verschillen

Over de gehele periode 1995-2008 beschouwd beweegt de Gelderse economische groei zich rondom het Nederlandse gemiddelde. In de rangorde van provincies bevindt Gelderland zich daarmee in de middenmoot. In 2008 nam in vrijwel alle provincies de economische groei af. Vooral Brabant en Limburg hadden het moeilijk vanwege de relatief grote industrie en logistieke sector, bedrijfstakken die door de crisis als eerste geraakt werden. De groei in de Randstedelijke provincies lag in 2008 op

² Tenzij anders vermeld gaat het in dit rapport bij de regionale cijfers steeds om de Gelderse WGR-regio's, inclusief de niet-Gelderse gemeenten (zie voor de samenstelling van de regio's naar gemeenten bijlage III).

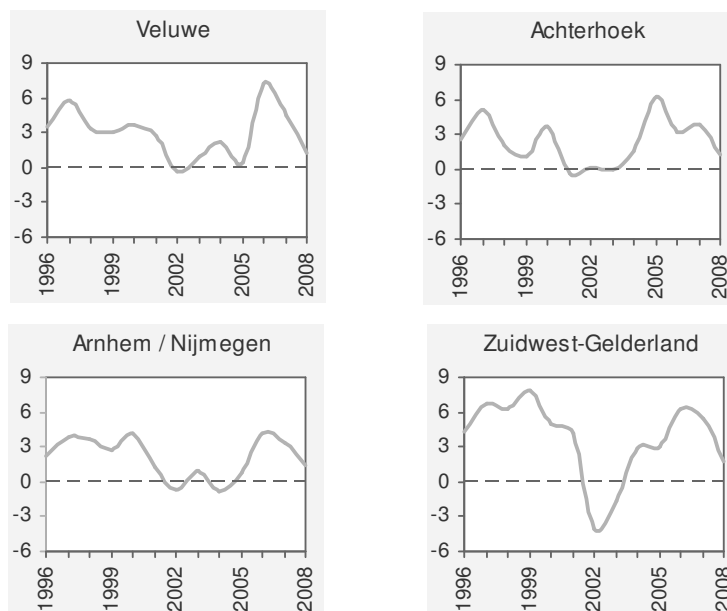
of boven het landelijke gemiddelde. De Gelderse groeivertraging in 2008 was relatief groot, gezien over de periode 2006-2008 was de economische groei in Gelderland echter bovengemiddeld en - na Flevoland - het hoogste van Nederland. Flevoland kent overigens als 'nieuw land' door de jaren heen extreem hoge groeicijfers op velerlei gebied.

regio's

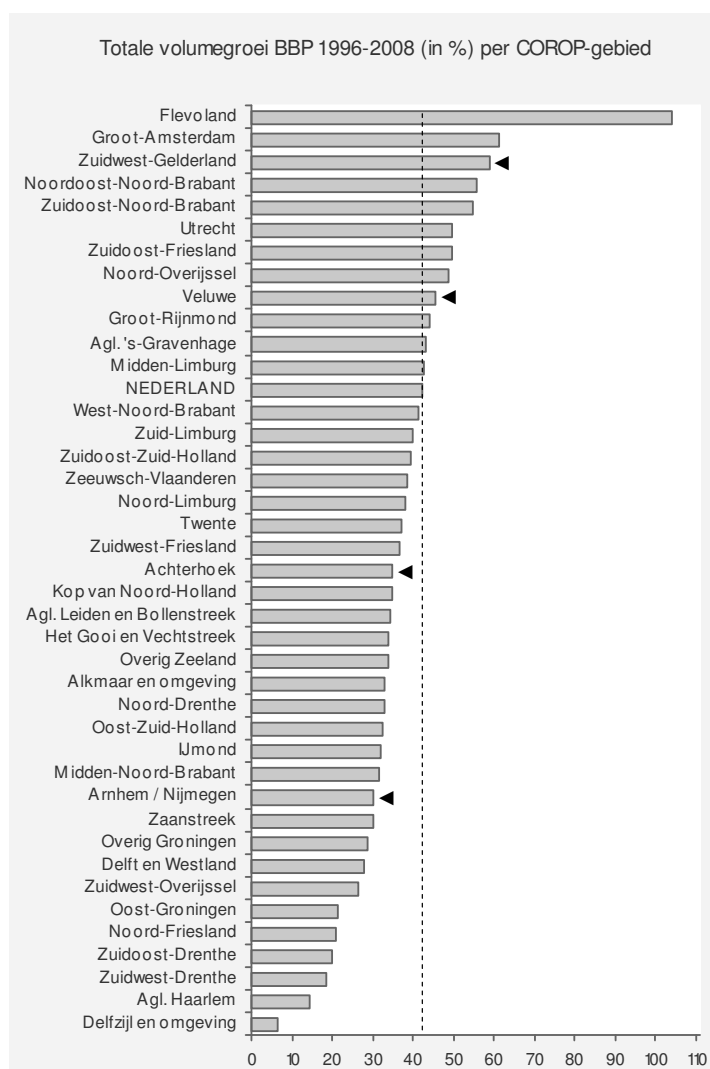
Tussen 1995 en 2008 nam het Gelderse BBP toe met 39% (volumegroei, gecorrigeerd voor inflatie). De regionale verschillen zijn groot waarbij Arnhem/Nijmegen met een toename van 'slechts' 30% de laagste groei kende.

Volumegroei BBP in %, per COROP-gebied, 1995-2008

Bron: CBS

De Achterhoek realiseerde een stijging van 35% en doet maar weinig onder voor het Gelders gemiddelde. De Veluwe presteerde boven het gemiddelde (45%) en Zuidwest-Gelderland spande de kroon met een periodegroei van 59%. Niet alleen voor Gelderse begrippen is de groei in Zuidwest-Gelderland uitzonderlijk maar ook binnen Nederland. Het gebied was na Flevoland en Groot-Amsterdam de snelst groeiende regio van Nederland.

Bron: CBS

Ook de Veluwe staat met een negende plaats nog bij de selecte groep regio's die boven het gemiddelde presteren. De Achterhoek vertoef in de middenmoot (plaats 20) en de regio Arnhem/Nijmegen ten slotte kende een relatief gematigde groei en staat in het onderste kwart op de 30ste plaats. De groeiverschillen kunnen verklaard worden uit enerzijds de regionale productiestructuur en anderzijds uit regiospecifieke sectorontwikkelingen. Landelijk gezien was de commerciële dienstverlening de snelst groeiende sector, gevolgd door de niet- commerciële dienstverlening en op flinke af-

stand de Nijverheid. De Nederlandse landbouwproductie vertoonde in al die jaren een zeer bescheiden groei. Bijna driekwart van het BBP wordt gegenereerd door de dienstensector en een kwart door de nijverheid. De landbouw speelt bij de Nederlandse productie-activiteiten en inkomensverwerving nog slechts een marginale rol.

Afgezet tegen de Nederlandse productiestructuur ligt het accent op de Veluwe en in Arnhem/Nijmegen sterker op de niet-commerciële dienstverlening. Alle andere activiteiten zijn wat minder vertegenwoordigd. Op de Veluwe zijn de sectorale ontwikkelingen zonder uitzondering beter verlopen dan in Nederland. In Arnhem/Nijmegen zijn de nijverheid en de commerciële dienstverlening daarentegen veel minder expansief waardoor de totale BBP-ontwikkeling is achtergebleven.

Productiestructuur 2007 (totaal BBP = 100%) en de groei van het BBP per sector (niet gecorrigeerd voor inflatie) in de periode 1995-2007, Gelderse COROP-gebieden, Gelderland en Nederland (inclusief aardgas)

Regio	VEL	ACH	A/N	ZWG	GLD	NL
<i>Productiestructuur (totaal = 100%)</i>						
Landbouw	1	3	1	7	2	2
Nijverheid	22	30	20	21	23	25
Commerciële dienstverlening	48	44	47	54	48	50
Niet-commerciële dienstverlening	29	24	31	18	28	24
Alle economische activiteiten	100	100	100	100	100	100
<i>Nominale groei van het BBP (periodegroei in %)</i>						
Landbouw	34	-22	17	50	14	9
Nijverheid	79	48	37	54	54	64
Commerciële dienstverlening	108	100	80	135	99	99
Niet-commerciële dienstverlening	89	99	88	99	91	85
Alle economische activiteiten	94	73	70	99	82	83

Bron: CBS, 2010, bewerking Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

Hoewel ook in de Achterhoek het leeuwendeel van het BBP wordt voortgebracht door de dienstensector is de regio naar verhouding nog vrij sterk gericht op de meer traditionele activiteiten landbouw en nijverheid. Terwijl landelijk deze sectoren al een lage groei kenden is de ontwikkeling in de Achterhoek daarbij nog achtergebleven. Als gevolg van de problemen in de intensieve veeteelt beleefde de landbouw zelfs een sterke terugloop. De effecten daarvan zijn echter weer ten dele gecompenseerd door een snellere groei bij de commerciële dienstverlening.

De productiestructuur van Zuidwest-Gelderland is in meer dan één opzicht bijzonder. Enerzijds behoort het gebied tot de meest agrarisch georiënteerde regio's van Nederland (alleen in Zuidwest-Friesland en in de regio Delft-Westland is het aandeel van de landbouw nog hoger), anderzijds is de relatieve betekenis van de commerciële dienstverlening opvallend groot. In de rangorde van de 40 Nederlandse COROP³-gebieden staat het landelijke Zuidwest-Gelderland op de zesde plaats, tussen Groot-Rijnmond en de Agglomeratie 's Gravenhage in. Met uitzondering van de nijverheid zijn alle sectoren veel sneller gegroeid dan in Nederland. Naast de stormachtige groei van de commerciële dienstverlening valt vooral de positieve ontwikkeling op van de landbouw. Deze positie is voornamelijk terug te voeren op de afzetontwikkeling in de sterk vertegenwoordigde tuinbouw.

De conjunctuur in 2009

economische groei

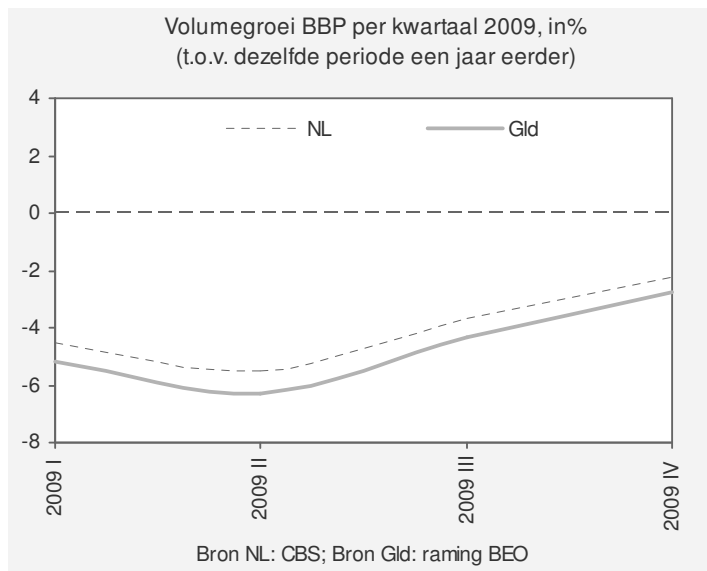
In het najaar van 2008 vond de grootste naoorlogse economische schok plaats⁴. Na het faillissement van de Amerikaanse investeringsbank *Lehman Brothers* kwamen veel financiële markten, die al moeizaam functioneerden sinds het uitbreken van de Kredietcrisis, volledig tot stilstand. Aandelenkoersen daalden scherp en voor bedrijfsobligaties steeg de renteopslag naar een historisch record. De wereldhandel stortte in en handelskrediet werd moeilijk verkrijgbaar. Centrale banken verlaagden de rente tot bijna nul en verstrekten liquiditeitssteun aan banken. Overheden gaven kapitaalsteun om banken voor de ondergang te behoeden en kwamen met stimuleringspakketten om de vraag op peil te houden. Door deze nog niet eerder vertoonde omvangrijke ingrepen van de nationale centrale banken en overheden kon de vrije val van de wereldeconomie gestuit worden.

Volgens de kwartaalramingen van het CBS is de Nederlandse economie in 2009 met 4 procent gekrompen. De krimp in de laatste twee kwartalen was aanzienlijk kleiner dan die in het eerste halfjaar. Vergeleken met het eerste en tweede kwartaal groeide de economie zelfs weer met respectievelijk 0,5% en 0,3%. Nederland is daarmee volgens de gangbare definitie al weer twee kwartalen uit de recessie. Een soortgelijke ontwikkeling heeft zich naar verwachting ook in Gelderland voorgedaan. Uit het langjarig ontwikkelingsbeeld blijkt echter dat de Gelderse economie conjunctuurgevoeliger is dan de Nederlandse. Als dit mechanisme ook voor 2009 opgeld

³ Regionale gegevens over het BBP zijn niet op WGR-niveau beschikbaar maar alleen op COROP-niveau. Sinds 1970 wordt Nederland ten behoeve van de ruimtelijke en regionaal-economische planning verdeeld in 40 COROP-gebieden (Coördinatie-commissie Regionaal Onderzoekprogramma). Deze indeling is gebaseerd op het nodale indelingsprincipe. Daarbij zijn gebieden samengesteld aan de hand van de functionele samenhang tussen een of meer centrale plaatsen en het ommeland (zie voor de samenstelling naar gemeenten bijlage III).

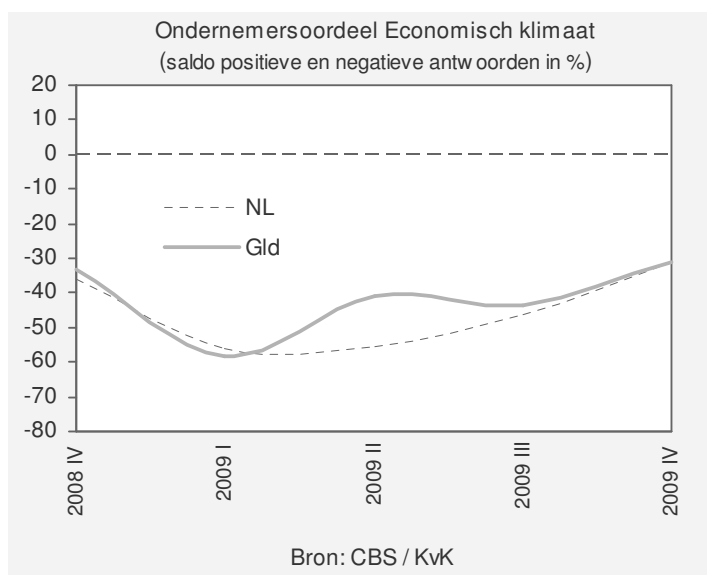
⁴ Hoewel economische crises lastig onderling te vergelijken zijn, al was het maar vanwege de grote verschillen in welvaartsniveau, blijft het nuttig om de huidige crisis in historisch perspectief te plaatsen. De krimp van het BBP in 2009 is groter dan bij voorgaande na-oorlogse crises. De krimp in 1931 was van vergelijkbare omvang. Omdat in 2008 de economische groei nog 2% bedroeg, was de terugval van de groei in 2009 ongeëvenaard. Hierbij dient wel bedacht te worden dat de jaren dertig vijf jaren met economische krimp kenden met een gecumuleerd verlies aan BBP-volume van 10%. Centraal Economisch Plan 2009 pagina 63, CPB.

doet dan moet rekening worden gehouden met een iets grotere krimp in 2009. Daar staat tegenover dat bij het aantrekken van de conjunctuur het herstel in Gelderland mogelijk ook iets sneller zal verlopen.

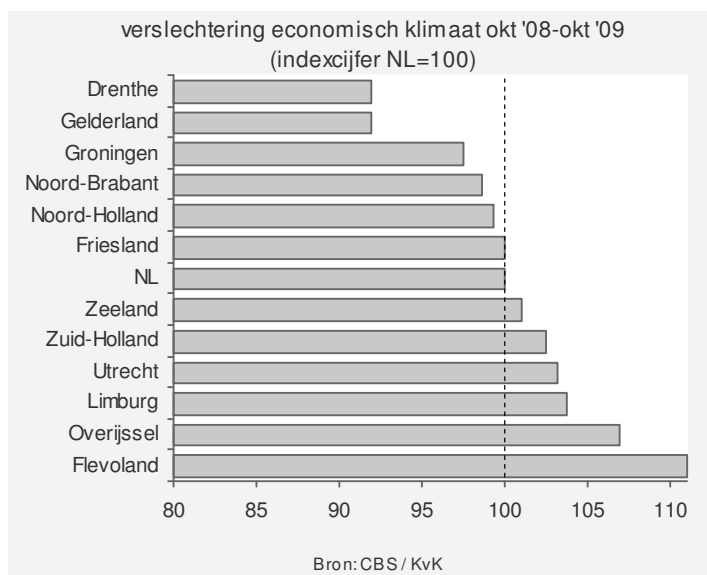

economisch klimaat

In het eerste kwartaal van 2009 verslechterde het economisch klimaat zeer sterk, maar in de daaropvolgende drie kwartalen werd de situatie geleidelijk minder negatief. Ook afgemeten aan het ondernemersoordeel lag het dieptepunt van de recessie in Nederland dus in het eerste halfjaar. In Gelderland was al in het tweede kwartaal een verbetering zichtbaar.

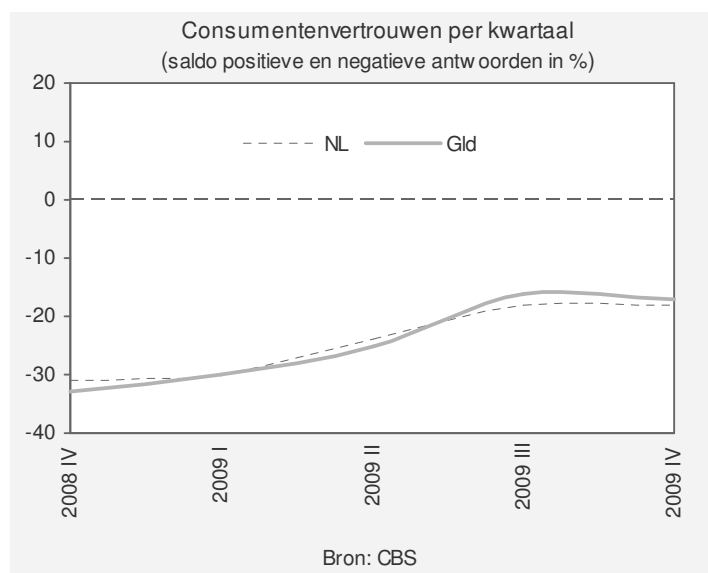

Zonder uitzondering heeft het economisch klimaat in alle provincies sterk geleden onder de Kredietcrisis. Gesommeerd over de gehele periode oktober 2008 – oktober 2009 oordeelden de bedrijven het minst negatief over het klimaat in Drenthe en Gelderland. Het meest negatief zijn de bedrijven in Flevoland, gevolgd door Overijssel.

consumenten- vertrouwen

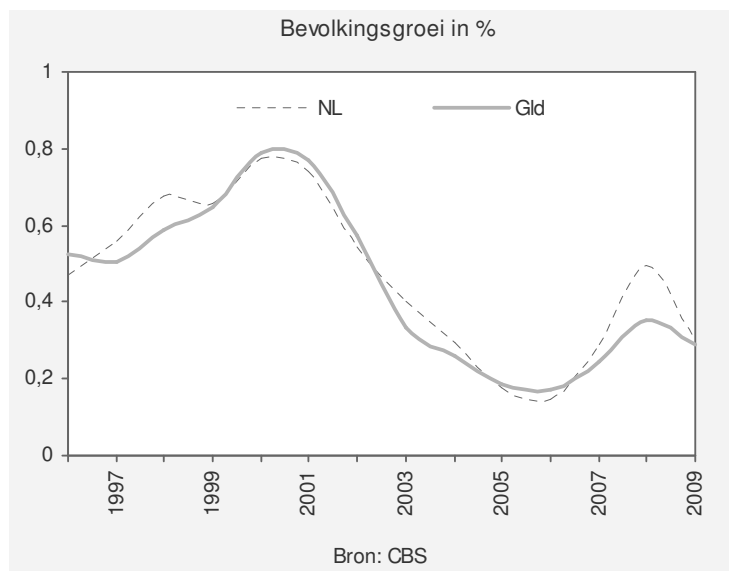
De ernstige problemen in de financiële sector hadden ingrijpende gevolgen voor de economische groei en in het kielzog daarvan voor de particuliere bestedingen. Consumenten waren zeer somber over de economische situatie en schroefden hun bestedingen terug. In het vierde kwartaal van 2008 bereikte het consumentenvertrouwen een dieptepunt. Sindsdien is het vertrouwen verbeterd maar nog altijd pessimistisch van aard.

Bevolkingsontwikkeling

groei Gelderland

Gelderland telde op 1 januari 2010 bijna 2 miljoen inwoners. Tussen 1995 en 2009 bedroeg de gemiddelde bevolkingsaanwas ca. 9.000 personen per jaar. In de loop van de tijd is de groei sterk afgevlakt van gemiddeld 11.000 in de eerste helft van de periode tot 6.000 in de tweede helft.

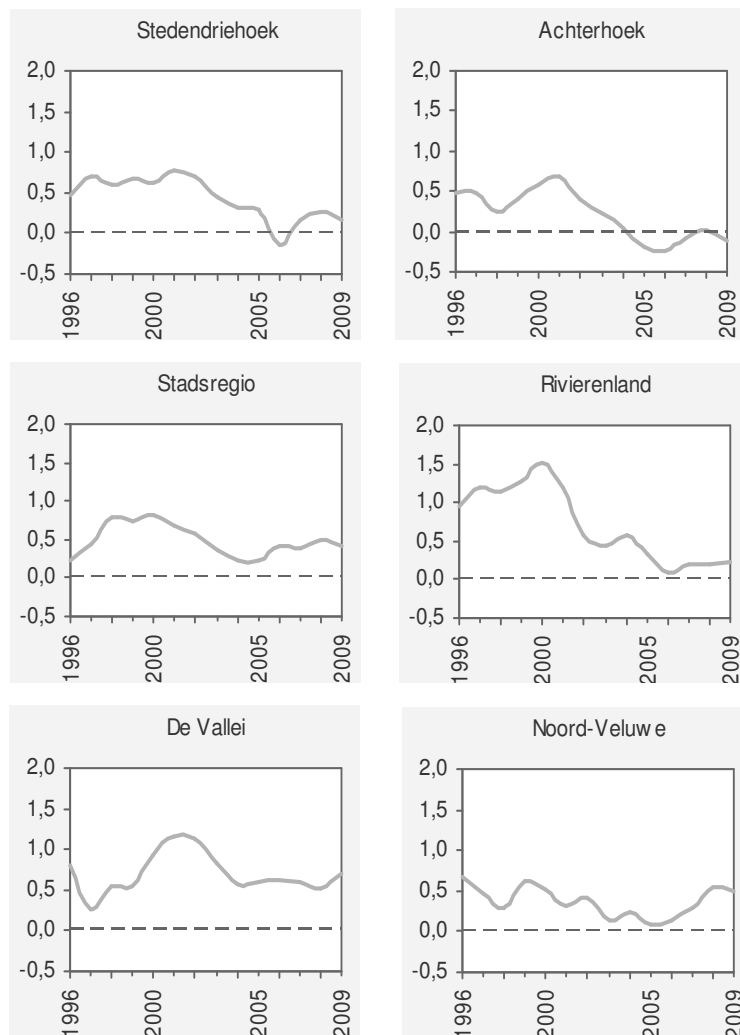
Het tempo van de bevolkingsgroei wordt bepaald door drie componenten: de natuurlijke aanwas (geboorte en sterfte), de binnenlandse migratie en de buitenlandse migratie. De laatste jaren heeft zich een belangrijke demografische omwenteling voltrokken. Decennia lang werd de Gelderse bevolkingsgroei voor een substantieel deel bepaald door de inkomende buitenlandse migratie, in de periode 2003-2008 is het saldo echter omgeboegen en negatief geworden. Dat wil zeggen, dat meer mensen vanuit Gelderland naar het buitenland vertrokken, dan dat er vanuit het buitenland naar Gelderland kwamen. De natuurlijke aanwas vertoont eveneens een neerwaartse trend. Als gevolg van de vergrijzing neemt het sterftecijfer toe terwijl het aantal geboorten juist afneemt. Dit alles heeft per saldo geleid tot een sterke daling van de bevolkingsgroei. De binnenlandse migratie speelt voor de Gelderse bevolkingsgroei geen rol van betekenis. Het binnenlands migratiesaldo laat voor Gelderland al jaren een gering overschot zien van gemiddeld 500 personen per jaar.

groei regio's

Jarenlang vertoonden de meest westelijk gelegen Gelderse regio's - De Vallei en Rivierenland - de hoogste bevolkingsgroei. Daarna volgen de twee meest verstedelijkte regio's: de Stadsregio en de Stedendriehoek. Op de Noord-Veluwe en vooral in de Achterhoek was de bevolkingsgroei relatief laag. In de afgelopen vijf jaar hebben zich echter belangrijke verschuivingen voltrokken. Daar waar Rivierenland doorgaans de hoogste bevolkingsgroei van Gelderland realiseerde, is de aanwas in de meer recente jaren zeer bescheiden geweest. De belangrijkste oorzaak hiervoor is – naast de algemene vergrijzingsproblematiek – een negatief binnenlandsmigratiesal-

do en het sterk achterblijven van de woningbouwproductie bij de prognoses en behoefteramingen. De Vallei kende de afgelopen jaren de hoogste bevolkingsgroei van Gelderland. De toename bedroeg meer dan het dubbele van de Gelderse. Dit wordt veroorzaakt door enerzijds de samenstelling van de bevolking in De Vallei (meer jonge gezinnen) en anderzijds de hoge vruchtbaarheid (meer kinderen per gezin).

Bevolkingsgroei in % per WGR-gebied

Bron: CBS

Ook de Stadsregio kende de afgelopen vijf jaar een relatief hoge bevolkingsgroei. Hierbij speelde de beschikbaarheid van woningen een belangrijke rol. Grote delen van de woningbouwplanning zijn gerealiseerd waardoor de vestiging sterk kon toenemen. Als eerste regio in Gelderland wordt de Achterhoek als gevolg van de vergrijzing sinds 2006 geconfronteerd met een dalende bevolking, maar ook in de Stedendriehoek komen recentelijk jaren voor waarin de bevolking nog nauwelijks toe-

neemt of zelfs is gekrompen. Op de Noord-Veluwe is daarentegen juist een einde gekomen aan de dalende trend en vertoont de bevolkingsgroei sinds 2005 een stijgende lijn. De natuurlijke aanwas in deze regio is tegen de algemene trend in gestegen en het binnenlandse migratiesaldo is de laatste jaren minder negatief geworden.

leeftijdsopbouw Gelderland

De leeftijdsopbouw van de bevolking is een belangrijke demografische factor en heeft naast allerlei maatschappelijke implicaties ook een sterke economische weerslag. Het tempo van vergrijzing en ontgroening, de in- en uitstroom op de arbeidsmarkt en de aantallen leerlingen en studenten zijn bepalend voor tal van economische aspecten, zoals de arbeidsparticipatie en het draagvlak voor de sociale voorzieningen. De leeftijdsstructuur heeft zich in de loop der tijd langzaam maar zeker gewijzigd onder invloed van het gedaalde kindertal en de toegenomen levensverwachting. De leeftijdsklasse 65+ is daardoor toegenomen, de voor de arbeidsmarkt relevante leeftijdsklasse 20 tot 64 jaar is iets kleiner geworden. De vergrijzing heeft zich in Gelderland in de beschouwde periode een fractie sneller voltrokken dan in Nederland.

Leeftijdsstructuur van de bevolking per 1 januari, totaal = 100%

	0-19 jaar		20-64 jaar		65 jaar en ouder	
	Gld	NL	Gld	NL	Gld	NL
1995	25	24	62	62	13	13
2010	24	24	60	61	16	15

Bron: CBS

leeftijdsopbouw regio's

De bevolking van de meest westelijke Gelderse regio's is nog relatief jong: Rivierenland, De Vallei en de Noord-Veluwe. De vergrijzing is het verst gevorderd in de meest oostelijke regio's: Stedendriehoek en de Achterhoek. De middencategorie beweegt zich in alle regio's rondom de 60%.

Leeftijdsstructuur 2010 per WGR-regio, totaal = 100%

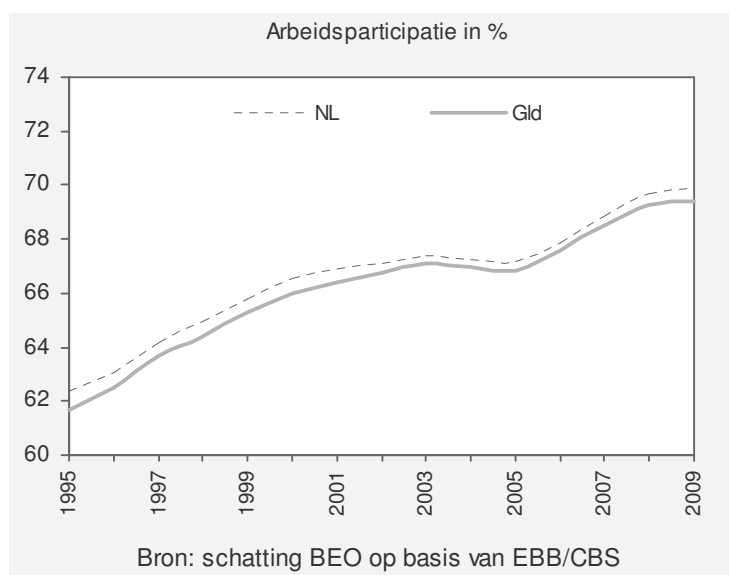
	0-19 jaar	20-64 jaar	65+
Stedendriehoek	24	59	17
Achterhoek	24	58	18
Stadsregio	23	62	15
Rivierenland	26	60	14
De Vallei	27	59	14
Noord-Veluwe	26	58	16

Bron: CBS

Arbeidsparticipatie

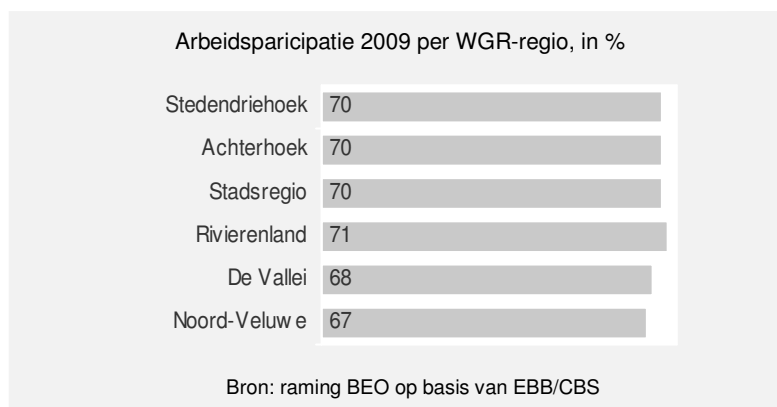
Gelderland

De mate waarin de bevolking deelneemt - of deel wil nemen - aan het arbeidsproces wordt arbeidsparticipatie genoemd (aantal personen met een beroep - al of niet werkend - in procenten van de bevolking van 15-64 jaar). De arbeidsparticipatie vertoont op lange termijn een trendmatige groei. De voortgaande emancipatie heeft ertoe geleid dat groepen die traditioneel minder participeerden op de arbeidsmarkt zich in toenemende mate aanbieden. Anderzijds hebben wijzigingen in de maatschappelijke opvattingen en de regelgeving ertoe geleid dat ouderen langer blijven werken.

Het ontwikkelingstempo van de arbeidsparticipatie op korte termijn wordt (mede) beïnvloed door de conjunctuur. In tijden van economische malaise stijgt de werkloosheid en neemt de neiging af zich op de arbeidsmarkt aan te bieden en omgekeerd (ontmoedigings- en aanmoedigingseffecten).

regio's

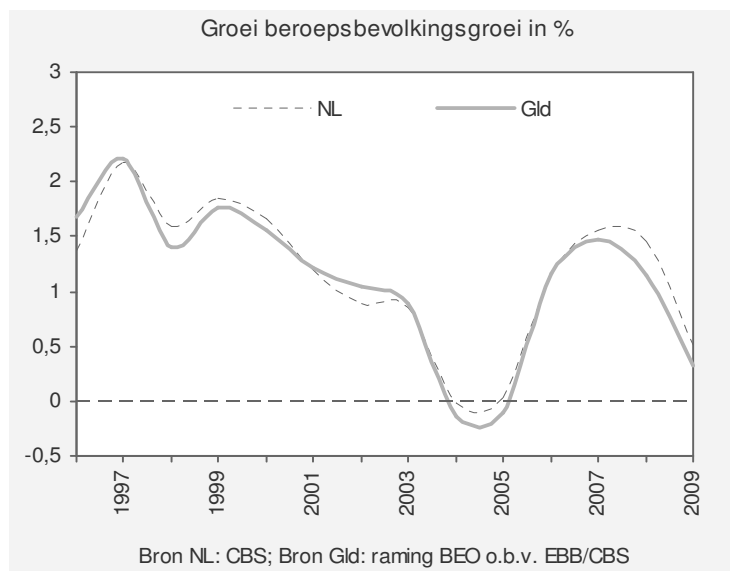

De regionale verschillen in arbeidsparticipatie zijn beperkt. Alleen het verschil tussen de twee uitersten is met vier procentpunten tamelijk groot (Rivierenland en de Noord-Veluwe). Voor de regionale verschillen zijn twee oorzaken aan te wijzen. In de eerste plaats is de leeftijdsopbouw van de bevolking een bepalende factor, daarnaast spelen maatschappelijke omstandigheden en culturele- en religieuze opvattingen een rol.

Beroepsbevolking

Gelderland

De bevolkingsontwikkeling en de arbeidsparticipatie tezamen bepalen de omvang en ontwikkeling van het arbeidsaanbod. De dalende bevolkingsgroei werd in de periode 1995-2009 (ten dele) gecompenseerd door de gestegen arbeidsparticipatie. Daardoorheen speelt ook nog de invloed van de conjunctuur op de ontwikkeling van het arbeidsaanbod.

De conjuncturele zwakte 2001-2005 heeft tezamen met de afnemende bevolkingsgroei geleid tot een sterke groeivertraging van het arbeidsaanbod. In 2004 en 2005 was er zelfs sprake van een (lichte) absolute daling. De verbeterde conjunctuur in de jaren daarna heeft weer geleid tot een krachtig groeierstel. Maar in 2009 heeft de conjunctuur opnieuw toegeslagen en een dempende invloed op het arbeidsaanbod uitgeoefend.

De vergrijzing van de bevolking is niet alleen af te meten aan het toenemende aandeel gepensioneerden, maar begint zich intussen ook duidelijk af te tekenen bij de leeftijdsopbouw van de beroepsbevolking. In de afgelopen vijftien jaar is zowel het aandeel jongeren als het aandeel middencategorie gedaald ten gunste van het aandeel ouderen. Het aantal beroepsbeoefenaren van 45 jaar of ouder is in hoog tempo gestegen en ligt in Gelderland al boven de 40%.

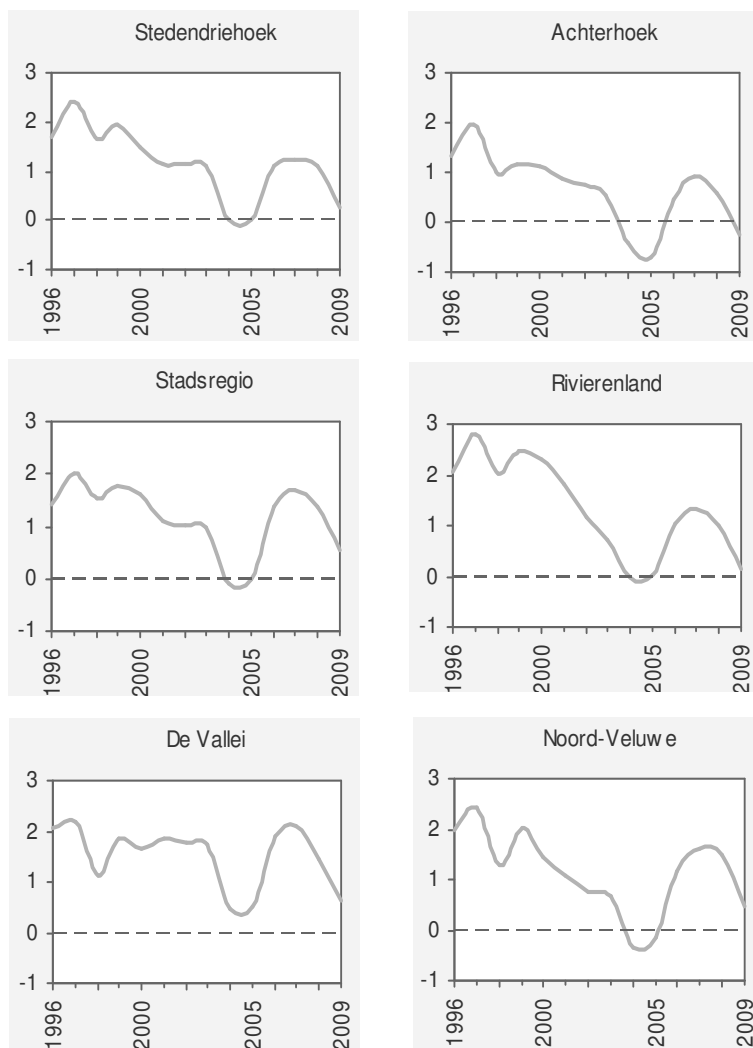
Leeftijdsstructuur van de beroepsbevolking, totaal = 100%						
	15-24 jaar		25-44 jaar		45-64 jaar	
	Gld	NL	Gld	NL	Gld	NL
1995	14	14	59	59	28	27
2009	11	11	48	50	41	39

Bron NL: EBB/CBS; Bron Gld: raming BEO op basis van EBB/CBS

regio's

Het voor Gelderland geschetste ontwikkelingspatroon heeft zich – meer of minder geprononceerd - in alle regio's voorgedaan. De mate waarin de beelden onderling afwijken vertoont veel samenhang met de variatie in de regionale bevolkingsgroei.

Groei beroepsbevolking in %

Bron: schatting BEO op basis van EBB/CBS

Hetzelfde geldt voor de leeftijdsopbouw. De eerder gesignaleerde regionale verschillen in vergrijzing en ontgroening zijn ook terug te vinden in de leeftijdsopbouw van de beroepsbevolking.

Leeftijdsstructuur beroepsbevolking 2009 per WGR, totaal = 100%

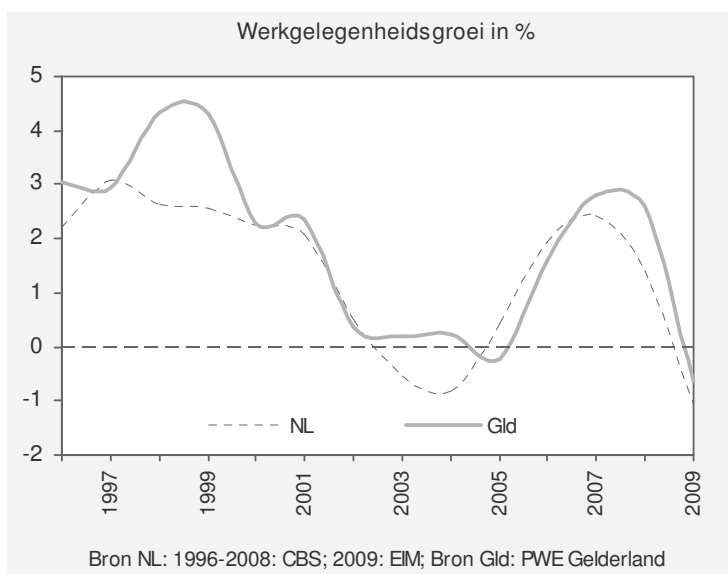
	15-24 jaar	25-44 jaar	45-64 jaar
Stedendriehoek	10	48	41
Achterhoek	10	47	44
Stadsregio	10	50	39
Rivierenland	11	48	41
De Vallei	13	49	37
Noord-Veluwe	13	47	40

Bron: schatting BEO op basis van EBB/CBS

Werkgelegenheid

Gelderland

De werkgelegenheidsontwikkeling reageert met een vertraging van ongeveer 1 jaar op de economische groei. Het hiervoor besproken patroon in de ontwikkeling van het BBP is - met in achtname van deze vertraging - ook op het werkgelegenheidsbeeld van toepassing. Na een betrekkelijk korte periode van banengroei ten tijde van de afgelopen hoogconjunctuur is de Gelderse werkgelegenheid in 2009 als gevolg van de Kredietcrisis gedaald met een half procent.

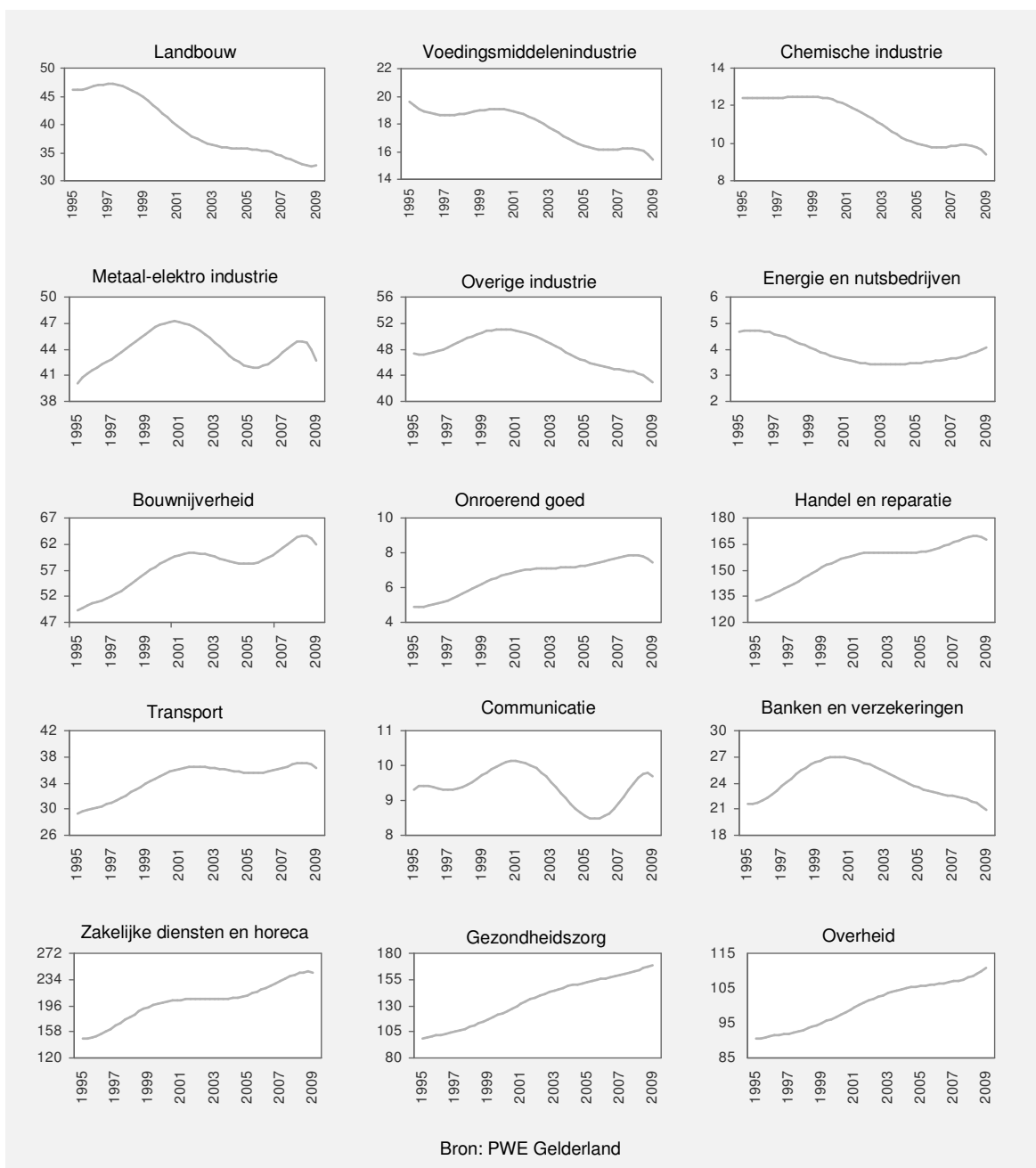

De Gelderse werkgelegenheid is door de jaren heen sterker toegenomen dan de Nederlandse. Gesommeerd over de gehele periode 1995-2009 bedroeg de Gelderse groei 29% tegen 21% in Nederland. Opvallend is dat de werkgelegenheidsgroei op het hoogtepunt van de afgelopen conjunctuur bij lange na niet het niveau bereikte van de vorige hoogconjunctuur. De relatief bescheiden banengroei is mede het gevolg van de afvlakkende groei van het arbeidsaanbod. In de jaren negentig was de structurele groei van de beroepsbevolking zeer hoog. Dit werd veroorzaakt door een forse inhaalslag bij de arbeidsparticipatie van vrouwen. Dit resulteerde in een sterke groei van het aantal deeltijdbanen. Intussen is de arbeidsparticipatie van de vrouwen dusdanig toegenomen dat deze extreme groei niet meer gehaald kan worden. Daarnaast is ook onder invloed van de vergrijzing de groei van het arbeidsaanbod getemperd. De toestroom van nieuwe intreders is afgenomen waardoor tijdens de hoogconjunctuur een zekere krapte is ontstaan.

De ontwikkeling naar sectoren vertoont over meerdere jaren gezien een zeer divers beeld. Daarbij kan onderscheid worden gemaakt in expanderende en teruglopende sectoren. Daarnaast onderscheiden zich nog een aantal activiteiten die meer dan gemiddeld reageren op de conjunctuur. De ontwikkeling in de afgelopen jaren leidt voor Gelderland tot de volgende indeling:

<i>structureel teruglopende sectoren in Gelderland:</i>	<i>structureel expanderende sectoren in Gelderland:</i>	<i>conjunctuurgevoelige sectoren in Gelderland:</i>
Landbouw Voedingsmiddelenindustrie Chemische industrie Overige industrie Energie en nutsbedrijven Bank- en verzekeringswezen	Bouwnijverheid Onroerend goed Handel en reparatie Transport Zakelijke diensten en horeca Gezondheidszorg Overheid	Metaal-elektro industrie Bouwnijverheid Transport Communicatie

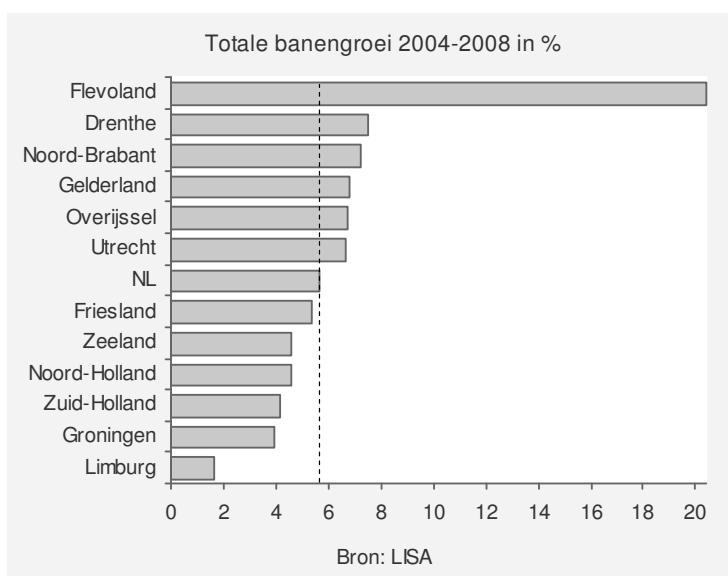
Globaal gesproken verkeren de traditionele sectoren landbouw en industrie in een structureel neergaande fase. De dienstensectoren vertonen over het algemeen een opgaande trend. Voor de meeste sectoren geldt dat de conjunctuur altijd wel enige vat heeft op de ontwikkelingen, voor een beperkt aantal is de conjunctuurinvloed dominant. De transportsector en de bouwnijverheid zijn niet alleen conjunctuurgevoelig maar vertonen over een lange reeks van jaren ook een structurele groei.

Ontwikkeling⁵ van de Gelderse werkgelegenheid 1995-2009, X 1.000 personen

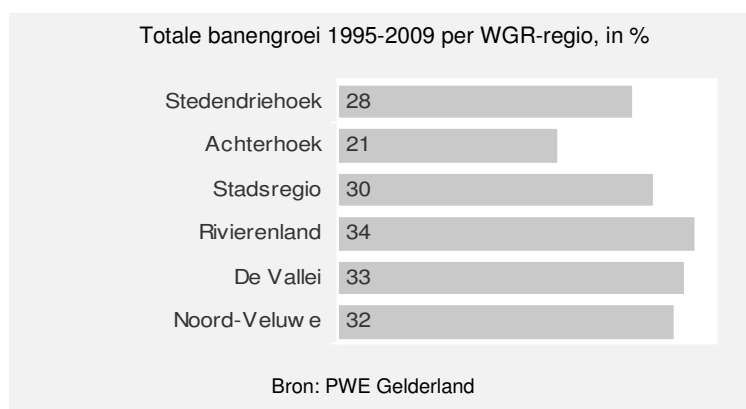
⁵ Bij de interpretatie van de grafiek moet bedacht worden dat de y-assen van de sectorgrafieken allemaal anders gedimensioneerd zijn waardoor de grafische beelden onderling niet vergelijkbaar zijn.

provinciale verschillen

Na de Internetcrisis nam de Nederlandse werkgelegenheid vanaf 2004 weer toe. In het westen, het meest noordelijke en het meest zuidelijke deel van Nederland was de banengroei lager dan gemiddeld. In het aangesloten middengebied - lopend van Drenthe tot en met Noord-Brabant - was de groei bovengemiddeld. In de rangorde van provincies staat Gelderland op de vierde plaats. Afgezien van Flevoland zijn de onderlinge verschillen bij de snelste groeiers marginaal.

regio's

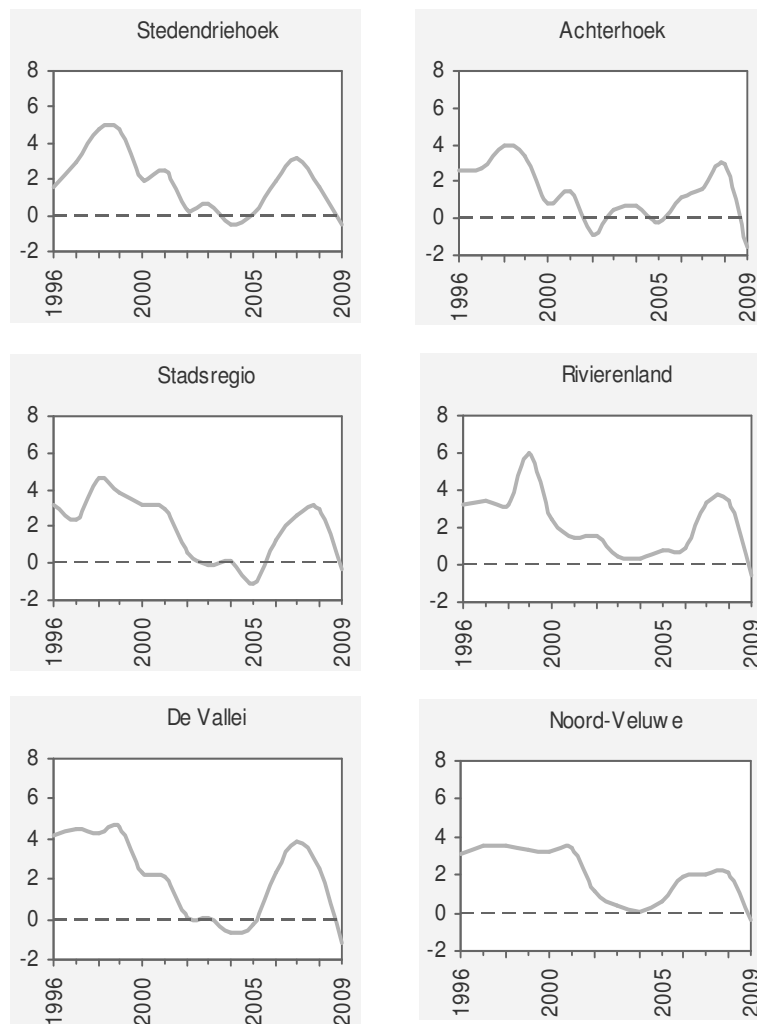
De hoogste werkgelegenheidsgroei werd gerealiseerd in het noordwesten van Gelderland: Rivierenland, De Vallei en de Noord-Veluwe. Hoewel al deze regio's grenzen aan de Randstad is de positieve ontwikkeling niet toe te schrijven aan overloop uit de Randstad, maar gaat het om autonome banengroei van het zittende bedrijfsleven⁶.

⁶ PWE-rapportage 2007, hoofdstuk 5. Verhuizingen, Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland, 2008

De hoge groei in Rivierenland is toe te schrijven aan de snelle opkomst van de dienstensector. In de afgelopen 15 jaar nam de werkgelegenheid in deze sector toe met 59% tegen 43% in Gelderland. Van alle Gelderse regio's verliep de banengroei in de Achterhoek het langzaamst. De trage groei werd voornamelijk veroorzaakt door de werkgelegenheidsverliezen in de landbouw. Wanneer de landbouwsector buiten beschouwing wordt gelaten, dan blijkt de totale werkgelegenheidsgroei in de Achterhoek nauwelijks onder te doen voor Gelderland.

Werkgelegenheidsgroei per WGR-regio in %.

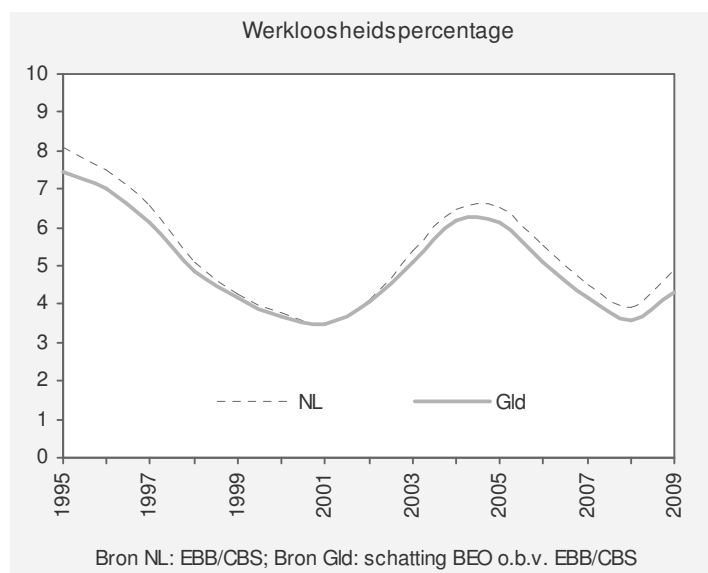
Bron: PWE Gelderland

Werkloosheid

Gelderland

Uit de confrontatie van vraag en aanbod (werkgelegenheid en beroepsbevolking) volgen de discrepanties op de arbeidsmarkt. Een banentekort leidt tot werkloosheid, een tekort aan arbeidskrachten tot een overspannen arbeidsmarkt. Daarnaast spelen kwalitatieve aspecten een rol. Daarbij gaat het om de vraag in hoeverre het aanbod van arbeid qua beroep, opleidingsniveau en ervaring aansluit op de vraag van de werkgevers. Een gebrekkige aansluiting leidt tot het gelijktijdig voorkomen van werkloosheid en vacatures.

De afgelopen 15 jaar worden gekenmerkt door perioden van krachtige groei en jaren van economische teruggang waardoor de werkloosheid sterk fluctueerde. Door de hernieuwde groei van de werkgelegenheid na 2005 en de bescheiden toename van de beroepsbevolking sindsdien is de omvang van de werkloze beroepsbevolking in Gelderland afgenomen van 59.000 personen in 1995 naar 33.000 in 2008. De werkloosheid zakte tot onder de 4%. Daarmee kwam de grens van de frictiewerkloosheid in zicht en was de feitelijke arbeidsreserve nog maar zeer klein. Eind 2008 begon de werkloosheid als gevolg van de economische crisis te stijgen en in 2009 was de werkloosheid weer opgelopen tot 40.000.

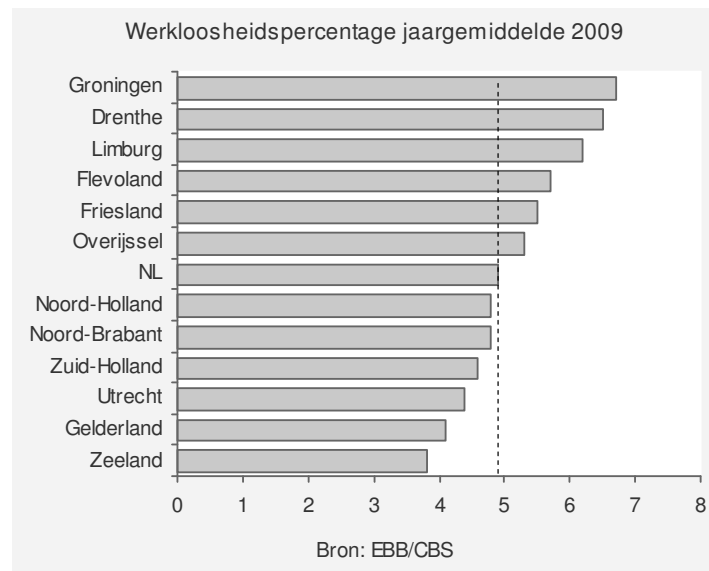
Ouderen, langdurig werklozen en laagopgeleiden vormen door de jaren heen de harde kern van de werkloosheid. In 2009 waren de verhoudingen als volgt⁷ (de Gelderse situatie is vrijwel identiek aan de landelijke):

- 49% van alle Gelderse werklozen is ouder dan 45 jaar;
- 37% is langer dan 2 jaar werkloos;
- 52% heeft een laag opleidingsniveau (maximaal vmbo).

⁷ Verhoudingen ontleend aan het UWV-bestand niet-werkenden werkzoekenden januari t/m november 2009

provinciale verschillen

Al een aantal achtereenvolgende jaren heeft Nederland binnen de EU de laagste werkloosheid. Binnen Nederland behoort Gelderland op haar beurt sinds jaar en dag tot de categorie provincies met de laagste werkloosheid. In 2009 stond Gelderland op de tweede plaats.

regio's

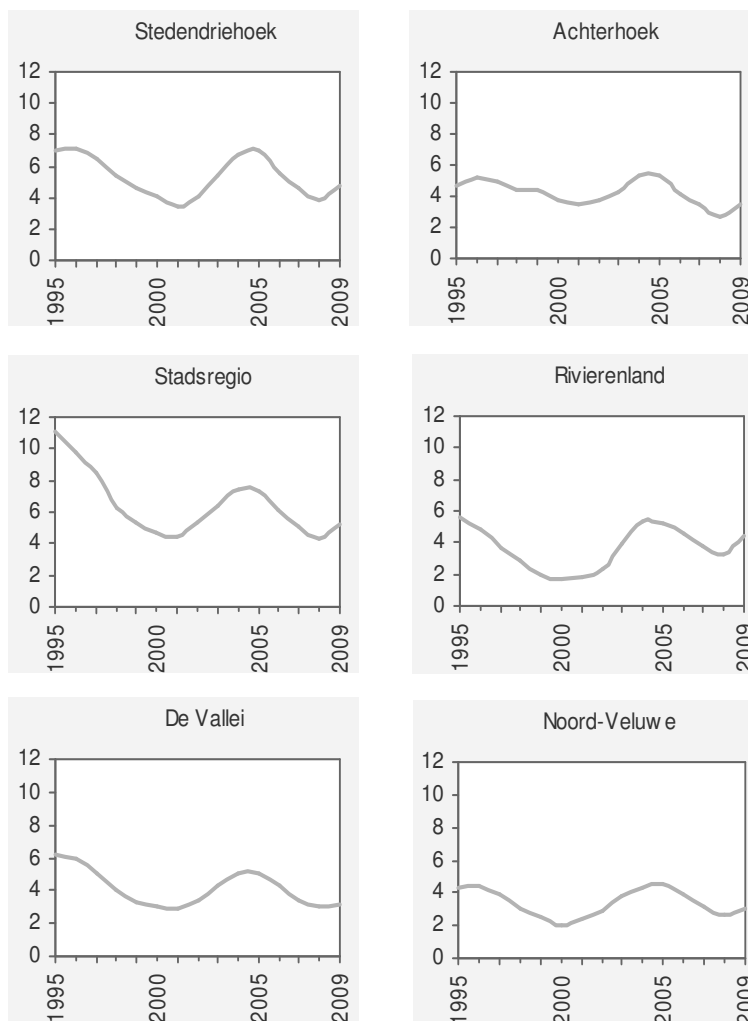
Tussen 2005 en 2008 is de werkloosheid in alle Gelderse regio's spectaculair afgenomen en zijn de regionale verschillen steeds kleiner geworden. Binnen Gelderland kenden de Stedendriehoek en de Stadsregio van oudsher de hoogste werkloosheid, maar ook in deze verstedelijkte regio's was de werkloosheid in 2008 laag en kwam het niveau niet of nauwelijks boven het landelijk gemiddelde uit. In alle overige regio's lag de werkloosheid belangrijk onder het landelijk gemiddelde. In Rivierland was nog slechts sprake van frictiewerkloosheid, maar ook in de andere drie regio's lag de werkloosheid daar maar nauwelijks boven.

Eind 2008 begon de werkloosheid als gevolg van de conjunctuuromslag in alle regio's te stijgen en zijn ook de regionale verschillen weer toegevoegd. De sterkste stijging deed zich voor in Rivierland, in de Vallei en op de Noord-Veluwe was de stijging zeer bescheiden.

De sombere werkloosheidsverwachtingen voor 2009 zijn maar ten dele uitgekomen. Het aantal vacatures is gedurende de gehele recessieperiode behoorlijk op peil gebleven. Het aantal gedwongen ontslagen is beperkt door de deeltijd-ww en de aanwas van de beroepsbevolking stagneerde omdat grote groepen potentiële schoolverlaters kiezen voor een vervolopleiding. Daarnaast vertraagde de instroom van herintreders omdat deze zich niet zo kansrijk wanen. Daardoor is de werkloosheid in 2009 minder hard gestegen dan werd gevreesd.

Net zoals in Gelderland en Nederland geldt voor alle regio's dat ouderen, langdurig werklozen en laagopgeleiden de harde kern vormen van de werkloosheid. De regionale verschillen zijn beperkt.

Werkloosheidspercentage 1996-2009 per WGR-regio

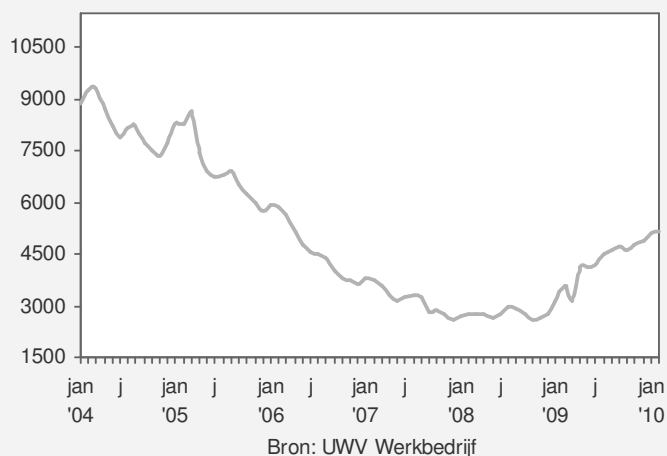
Bron: schatting BEO op basis van EBB/CBS

**recente ontwikkelingen
jeugdwerkloosheid**

De jeugdwerkloosheid in Gelderland bedroeg eind 2009 / begin 2010 naar schatting 11%. Zoals altijd in tijden van economische neergang zijn de nieuwkomers op de arbeidsmarkt als eerste de dupe van de verslechterde omstandigheden. Jongeren komen nieuw op een arbeidsmarkt waar weinig vacatures beschikbaar zijn, terwijl ze minder werkervaring hebben dan hun concurrenten. Hierdoor is het lastig een baan te bemachtigen. Hebben ze wel werk dan is dit dikwijls een tijdelijk contract, zodat ze, wanneer er minder werk is, vaak als eerste aan bod komen voor ontslag. Voor jonge, laagopgeleide werkzoekenden zal het steeds moeilijker worden om werk te vinden vanwege verdringing op de arbeidsmarkt door middelbaar en hoger opgeleiden.⁸

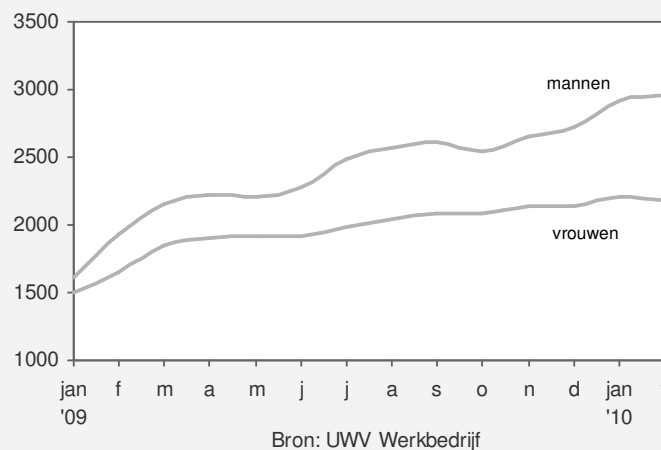
⁸ Jeugdwerkloosheid Nederland, UWV WERKbedrijf Arbeidsmarktinformatie 2009

Ingeschreven werkzoekende zonder baan bij het UWV onder de 25 jaar, maandcijfers januari 2004 - februari 2010, Gelderland

Het aantal inschrijvingen van jeugdige werkzoekenden bij het UWV is het afgelopen jaar toegenomen met bijna 100% bij de mannen en 50% bij de vrouwen. Dat de inschrijvingen vooral zijn gestegen onder jonge mannen, komt doordat zij vaker een baan hebben in conjunctuurgevoelige sectoren, zoals de industrie, de ICT, het transport en de bouw. Daarentegen werken jonge vrouwen juist vaker in de zorg, die voornamelijk geen of weinig last heeft van de economische tegenwind.

Ingeschreven werkzoekende zonder baan bij het UWV onder de 25 jaar, maandcijfers januari 2009 - februari 2010, Gelderland

De Jeugdwerkloosheid is in werkelijkheid groter dan uit de cijfers van het UWV blijkt. Er bestaan belangrijke definitieverschillen tussen het begrip 'werkloze beroepsbevolking' van het CBS en het begrip 'niet-werkende werkzoekenden' van het UWV. Een belangrijk deel van de niet-werkende

werkzoekenden wordt niet tot de werkloze beroepsbevolking gerekend omdat zij niet actief naar werk zoeken of niet op korte termijn beschikbaar zijn (o.a. personen die een opleiding/training volgen). Op dit moment is het totale bestand niet-werkende werkzoekenden van het UWV ongeveer 20% groter dan de omvang van de werkloze beroepsbevolking volgens het CBS. Anderzijds is er ook een categorie die in het UWV-bestand systematisch is ondervertegenwoordigd. Veel werklozen zonder recht op een uitkering (vooral jongeren en herintreders) laten zich niet inschrijven bij het UWV⁹. In februari 2010 hadden in Nederland ruim 46.000 jongeren zich laten inschrijven als werkzoekend, maar volgens het CBS bedroeg de jeugdwerkloosheid eind 2009/begin 2010 101.000 personen. Op basis van deze verhoudingen kan de jeugdwerkloosheid in Gelderland geschat worden op ruim 11.000 personen.

Inschrijvingen UWV van jongeren (<25 jaar) februari 2010 en een schatting van de jeugdwerkloosheid (<25 jaar) eind 2009/begin 2010

	inschrijvingen UWV	werkloze beroepsbevolking jonger dan 25 jaar	
		personen	werkloosheids- percentage
Stedendriehoek	1.150	2.450	13
Achterhoek	700	1.550	11
Stadsregio	2.400	5.200	16
Rivierenland	550	1.150	9
De Vallei	450	950	7
Noord-Veluwe	300	700	6
Gelderland	5.150	11.200	11
Nederland	46.350	101.000	11

Bron inschrijvingen: UWV-Werkbedrijf

Bron werkloze beroepsbevolking en werkloosheidspercentage NL: CBS; regio's: schatting BEO op basis van de inschrijvingen bij het UWV

Jeugdwerkloosheid is een generiek probleem en heeft nauwelijks een regionale dimensie. Dat het werkloosheidspercentage toch grote regionale verschillen vertoont komt omdat de omvang van totale werkloosheid per regio sterk uiteenloopt. Het aandeel jongeren is echter in Nederland en in alle Gelderse regio's even groot (9% van alle inschrijvingen is jonger dan 25 jaar).

⁹ Persbericht PB10-019, 18 maart 2010, CBS

Verwachtingen 2010-2015

Economische groei

de Nederlandse context

Het Nederlandse economisch beeld begin 2010 verkeert nog steeds in de fase van laagconjunctuur. Alle conjunctuurindicatoren presteren onder hun langjarig gemiddelde. Wel toont de ontwikkeling in vergelijking met eind 2009 enkele verbeteringen. De waarde van de orderontvangst in de industrie is voor de vierde maand op rij iets toegenomen en de afname van de productie is sterk teruggelopen. Het producenten- en consumentenvertrouwen stijgt en de consumptieve bestedingen nemen weer langzaam toe¹⁰. Wereldwijd zijn er ook tekenen van herstel. De financiële markten zijn enigszins tot rust gekomen, de wereldhandel stijgt weer en in tal van landen is er sprake van hernieuwde economische groei.

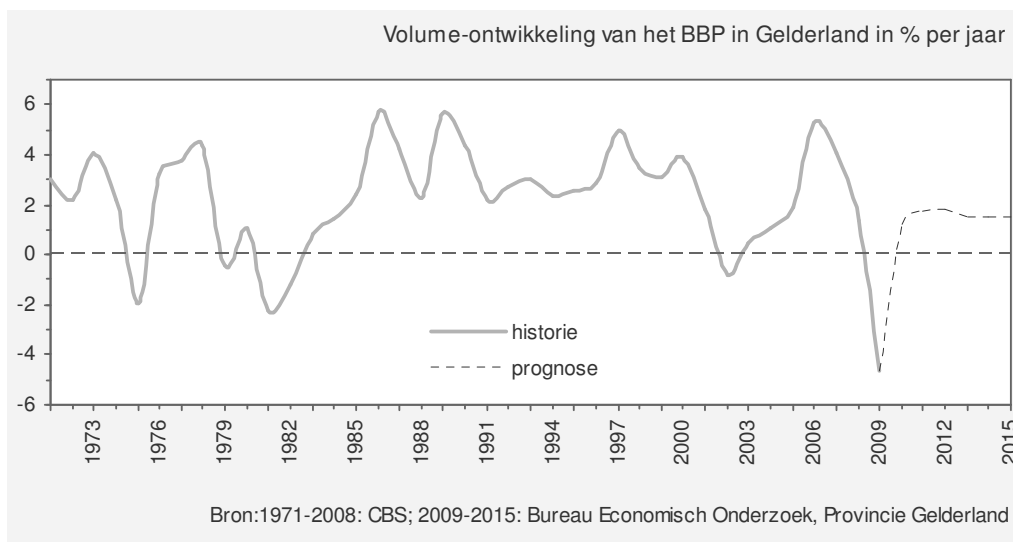
Volgens de jongste prognoses van het CPB¹¹ groeit de relevante wereldhandel in 2010 en 2011 met in totaal 13%. Daarmee wordt de ongekend grote terugval uit 2009 geheel goedgehaakt en nemen de Nederlandse uitvoermogelijkheden weer fors toe. De economische groei zal volgens de prognose uitkomen op respectievelijk 1½% en 2%. Het CPB verwacht voorts dat de werkgelegenheid in 2010 – als nasleep van de recessie in 2009 - zal dalen met 1¾% en dat de werkloosheid doorgroeit naar 6½% van de beroepsbevolking. Voor de periode 2012-2015 verwacht het CPB een gemiddelde BBP-groei van 1¾%. Deze groei ligt onder het langetermijngemiddelde uit het verleden. Dit is grotendeels het gevolg van demografische ontwikkelingen (vergrijzing, minder sterke toename participatie van vrouwen). Er is volgens het CPB nauwelijks blijvende invloed van de crisis op de geraamde toekomstige groei te verwachten, noch in positieve zin (inhaalgroei), noch in negatieve zin. De werkgelegenheid zal nog slechts langzaam groeien. De groei van de beroepsbevolking wordt echter nog lager waardoor de Nederlandse werkloosheid in de komende jaren daalt met 1¼%-punt en in 2015 uitkomt op 5¼%. Dit landelijke beeld van het CPB vormt de achtergrond voor onze regionale prognoses.

Gelderland

Doorrekening van de Nederlandse verwachtingen resulteert voor Gelderland in een raming van de economische groei die wat achterblijft bij Nederland maar gedurende de herstelperiode 2010-2015 weer dicht naar het landelijk gemiddelde toe kruipt. De krimp van het Gelderse BBP in 2009 is niet uniek. Sinds het begin van de metingen (1971) is dit vier maal voorgekomen. Het dal in 2009 was echter wel veel dieper en mogelijk het heftigste sinds de jaren dertig van de vorige eeuw. Wanneer het herstel in de komende jaren zich voltrekt volgens het patroon zoals hier geraamd, dan was de recessie eind jaren zeventig begin jaren tachtig toch een stuk hardnekkiger.

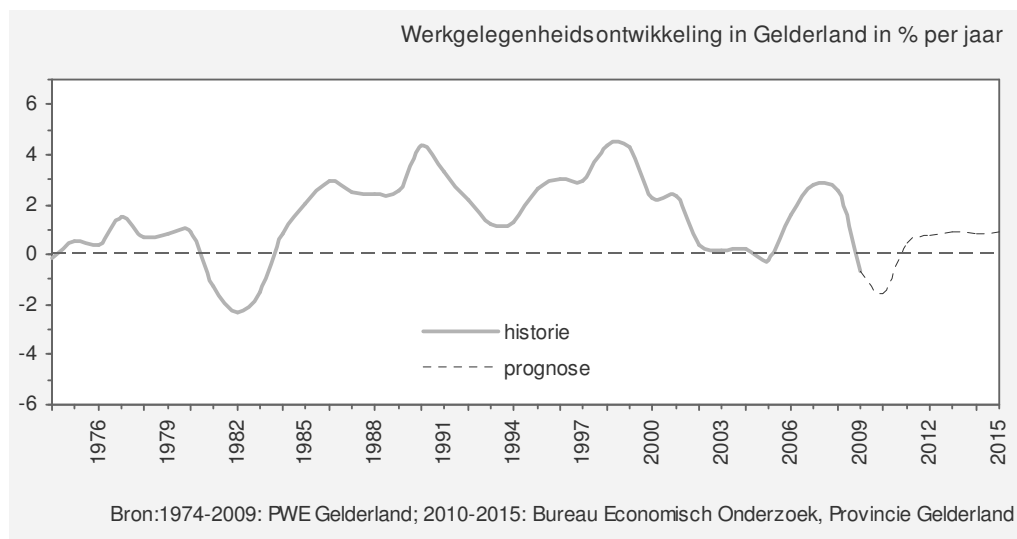
¹⁰ Conjunctuurklok CBS, Statline februari 2010

¹¹ Centraal Economisch Plan 2010 en de Economische Verkenning 2011-2015, CPB maart 2010

Werkgelegenheid

In termen van economische groei werd het dieptepunt van de recessie bereikt in de eerste helft van 2009. Doordat de werkgelegenheid doorgaans met een vertraging van ongeveer een jaar op de ontwikkeling van de productie reageert, ligt het zwaartepunt van de werkgelegenheidsverliezen in 2010. In de jaren 2011-2015 zal de economische groei nog niet terugkeren naar het langetermijngemiddelde. De werkgelegenheid in Gelderland komt daarbij slechts tot een bescheiden groei van gemiddeld 0,8% per jaar.

Per sector zijn de vooruitzichten uiteenlopend. De werkgelegenheid in de quartaire sector zal in 2010 nog toenemen maar alle andere sectoren zullen naar verwachting met een banenverlies worden geconfronteerd. Daarbij zal het zwaartepunt liggen bij die sectoren die sterk afhankelijk

zijn van de export en/of van investeringen (bouwnijverheid en delen van de industrie). Activiteiten als de zakelijke dienstverlening en de groot-handel zijn mede afhankelijk van de intermediaire vraag uit de industrie. Ook hier zal de bedrijvigheid dus afnemen. Door de sterke terugval van het (inter)nationale transport zal de logistieke dienstverlening met een dalende werkgelegenheid te kampen krijgen. Maar ook de consumptieve bestedingen staan onder druk waar vooral de detailhandel en de horeca onder leiden. De algehele economische malaise gecombineerd met de bijzondere omstandigheden van de Kredietcrisis zullen leiden tot een scherpe daling van de werkgelegenheid in de sector bank- en verzekeringswezen. Per saldo moet voor 2010 gerekend worden op een werkgelegenheidsverlies in Gelderland van in totaal ruim 15.000 banen.

Gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheidsontwikkeling 2010/2015 en de stand 2009, Gelderland					
SBI'93	stand 2009	mutatie in procenten		mutatie in banen	
		2010	2011/2015	2010	2011/2015
Landbouw	33.000	-1/2	-2¼	-200	-700
Voedingsmiddelenindustrie	15.000	-1½	¼	-200	0
Chemische industrie	9.000	-6¼	-½	-600	-100
Metaal en elektro industrie	43.000	-5½	-¾	-2.400	-300
Overige industrie	43.000	-6	0	-2.600	0
Energie en nutsbedrijven	4.000	-½	½	0	0
Bouw	62.000	-6½	¾	-4.100	500
Onroerend goed	7.000	-1½	1	-100	100
Handel en reparatie	167.000	-1½	1	-2.400	1.800
Transport	36.000	-3¾	1¼	-1.300	500
Communicatie	10.000	-4¾	¾	-500	100
Banken en verzekeringen	21.000	-4½	1	-1.000	200
Zakelijke diensten	243.000	-1½	¾	-3.900	1.900
Gezondheidszorg	168.000	2	1¾	3.600	3.300
Overheid en onderwijs	111.000	½	¼	500	400
Totaal	973.000	-1½	¾	-15.200	7.700

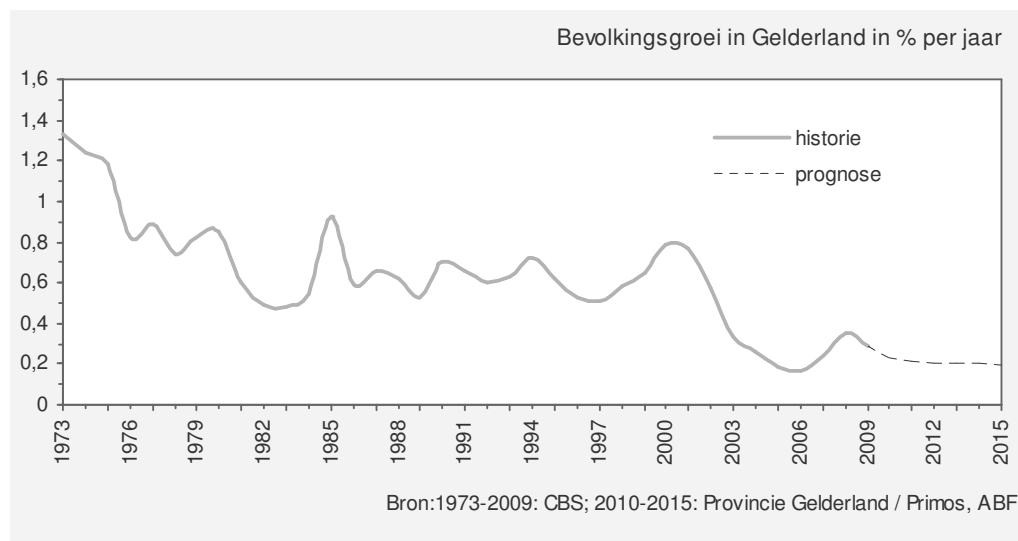
Bron 2009: PWE Gelderland;
Bron 2010-2015: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

In de herstelperiode 2011-2015 komt voor de meeste sectoren aan de neergaande ontwikkeling een einde. In de landbouw zet de trendmatige daling zich nog wel voort maar bij de nijverheid zal - over de gehele linie

bezien - de werkgelegenheid ongeveer stabiliseren. De vooruitzichten in de dienstverlening zijn weliswaar positief maar de groei is in vergelijking met het verleden bescheiden. In totaliteit bedraagt de gemiddelde banengroei in de periode 2011/2015 niet meer dan 0,8%. Het lange-termijngemiddelde van 2% ligt voorlopig nog niet in het verschiep. Voor Nederland ligt de verwachting zelfs nog iets lager en bedraagt de banengroei slechts 0,6% per jaar. De aard van de Gelderse productie is arbeidsintensiever dan in Nederland waardoor de banengroei bij een aantrekkende conjunctuur in Gelderland wat sneller verloopt dan gemiddeld in Nederland. Daarnaast is de zorgsector in Gelderland relatief groot en het is juist deze sector die de komende jaren de belangrijkste banenmotor zal zijn. Bijna de helft van de geraamde banengroei komt uit de zorg.

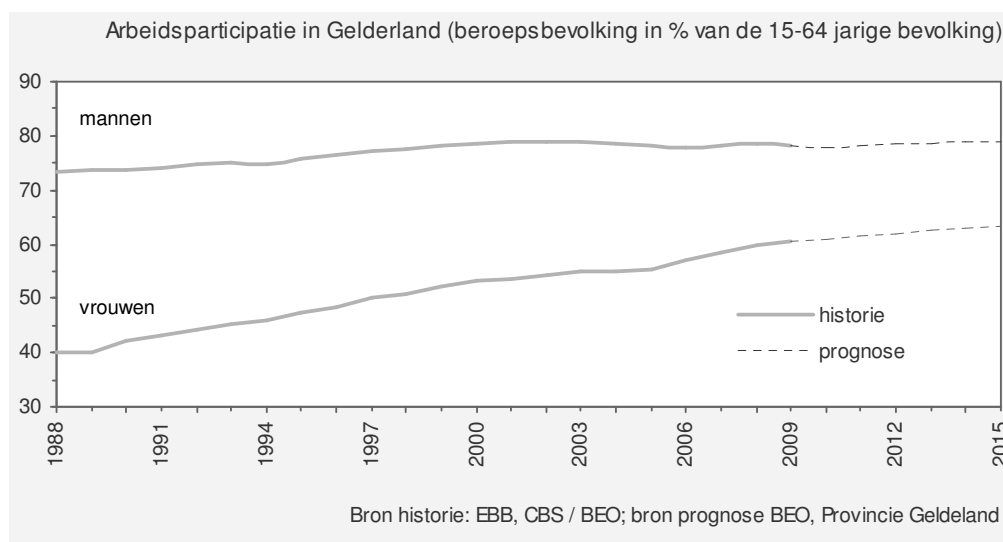
Bevolking

Blijkens de nieuwste bevolkingsprognoses zet de vergrijzing door en zal daarmee samenhangend de natuurlijke aanwas afvlakken. Het geboortecijfer zal de komende jaren verder dalen terwijl anderzijds de sterfte zal toenemen. Dit leidt per saldo tot een voortgaande groeivertraging. Een deel van dit effect wordt gecompenseerd door de verwachting dat het buitenlandse migratiesaldo weer zal stijgen. Van de totale bevolkingsaanwas tussen 2010 en 2015 zal driekwart het gevolg zijn van de natuurlijke aanwas (het verschil tussen geboorte en sterfte) en één kwart het gevolg van een positief migratiesaldo (het verschil tussen vestiging en vertrek).

Arbeidsparticipatie

Sociaal-culturele factoren – ondersteund door overheidsbeleid - hebben geleid tot een gedurige toename van de participatie van vrouwen en ouderen. Deze sociaal-culturele trends en de daarmee samenhangende institutionele veranderingen zullen de participatiegraad ook in de nabije toekomst verder doen toenemen.

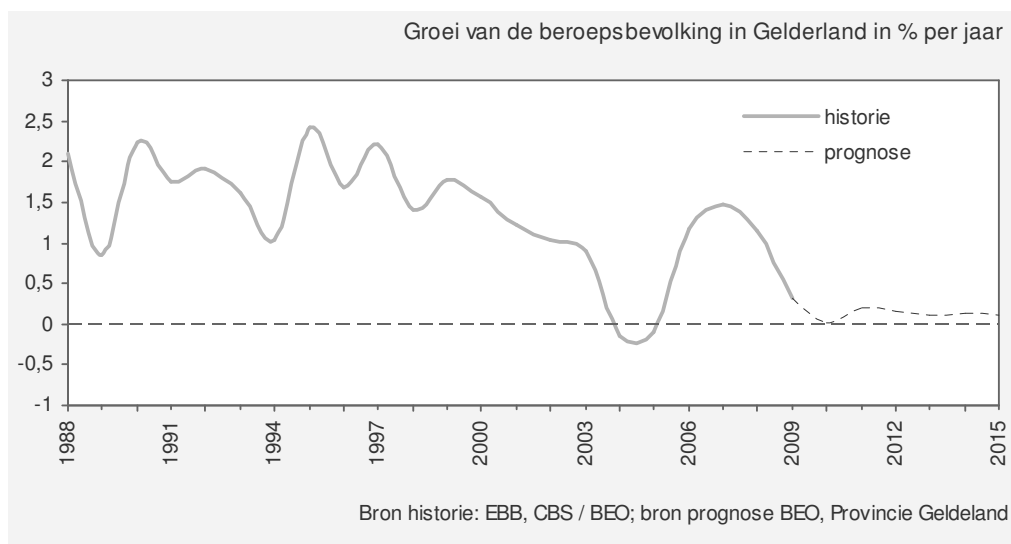

De arbeidsparticipatie vertoont op lange termijn een trendmatige groei. Het ontwikkelingstempo op korte termijn wordt (mede) beïnvloed door de conjunctuur. Het is vooral dit mechanisme dat naar verwachting de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie in 2010 zal bepalen. Na 2010, als de economische conjunctuur weer enigszins genormaliseerd is, zal de structurele trendmatige ontwikkeling weer aan invloed winnen. Bij de mannen is er nog weinig ruimte voor een verdere groei. Bij de vrouwen is er nog wel enige ruimte maar de hoge groei uit het verleden wordt niet meer gehaald.

Beroepsbevolking

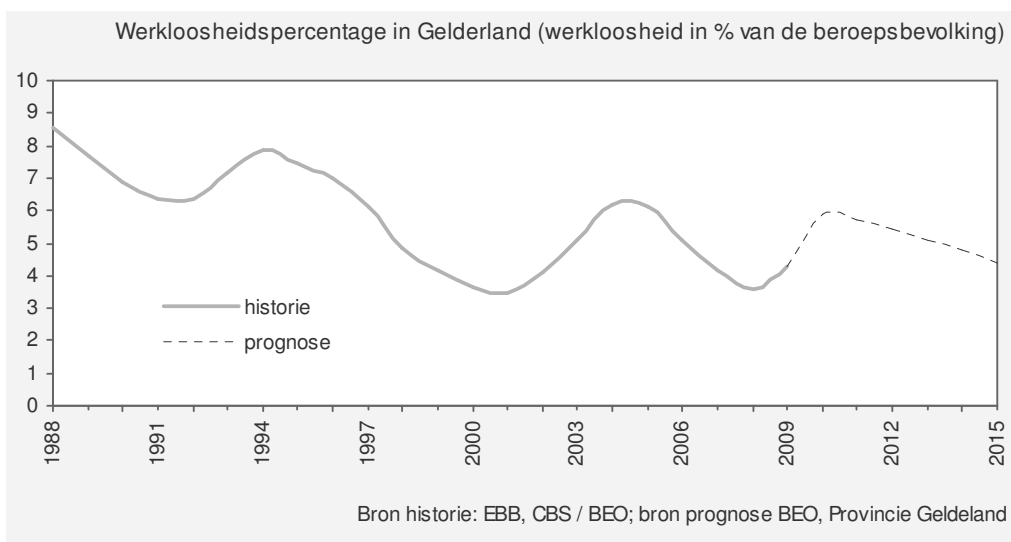
Gegeven de hiervoor beschreven bevolkingsgroei en participatie ontwikkeling zal de beroepsbevolking in Gelderland de komende periode toenemen met gemiddeld nog slechts 0,1 % per jaar. Ten opzicht van de periode 2005/2009 (0,8%) valt de aanwas vrijwel stil. Deze terugval hangt voor een deel samen met de lagere economische groei. De geringe banengroei in de komende jaren zal naar verwachting een drukkend effect hebben op de neiging om te participeren op de arbeidsmarkt. Daarnaast speelt de afvlakking van de bevolkingsgroei en de vergrijzing - sterker dan in Nederland - een rol. Dit alles leidt ertoe dat de toename van het arbeidsaanbod terugloopt van gemiddeld 7.200 personen per jaar in de afgelopen vijf jaar naar 1.100 in de periode 2010-2015.

In Nederland vlakt de groei van het arbeidsaanbod ook af, maar minder dan in Gelderland (0,3% vs. 0,1%). De lage Gelderse aanwas is geheel toe te schrijven aan de lagere bevolkingsprognose voor Gelderland en de leeftijdsopbouw van de bevolking waardoor de instroom van jongeren lager is en uitstroom van ouderen groter.

Werkloosheid

Het dreigende banenverlies in 2010 zal - ondanks de verwachte stagnatie bij het arbeidsaanbod - leiden tot een flinke stijging van de werkloosheid. Daarna trekt de economie naar verwachting weer aan en zal de werkloosheid langzaam maar gestaag dalen. De geraamde werkgelegenheids groei in de jaren 2011-2015 is echter niet hoog genoeg om de werkloosheidsstijging geheel teniet te doen zodat de werkloosheid in 2015 nog net iets boven het niveau van 2009 uitkomt.

Regionale verschillen

Uit een langjarige ontwikkelingsanalyse¹² blijkt dat het werkloosheidsniveau in Gelderland structureel een fractie onder het landelijk gemiddelde ligt en dat de banengroei zich sneller voltrekt. Het besteedbaar inkomen per inwoner lag aanvankelijk ver onder het landelijk gemiddelde maar de achterstand is geleidelijk ingelopen. Intussen is het inkomensniveau vrijwel gelijk aan het Nederlandse. Bij dat alles is de Gelderse economie wat conjunctuurgevoeliger. Op de pieken en dalen van de conjunctuurgolf verlopen de Gelderse ontwikkelingen meestal wat heftiger dan in Nederland. Gemiddeld over een langere periode loopt de economische groei echter in de pas met Nederland. Gelderland is een grote provincie met een grote verscheidenheid aan economische activiteiten en regiokarakteristieken. Positieve en negatieve effecten middelen elkaar uit waardoor over meerdere jaren bezien het gemiddelde ontwikkelingsbeeld sterk naar het Nederlandse neigt. Op een lager schaalniveau treden echter forse verschillen aan de dag. Regionale verschillen in economische structuur, leeftijdsopbouw van de bevolking, cultuur, landschappelijke omstandigheden en dynamiek bepalen de verschillen in economische ontwikkeling.

bevolking

De bevolkingsgroei vertoont in de komende periode grote regionale verschillen, met de Achterhoek en De Vallei als uitersten: -0,2% versus 0,7% per jaar. In de Achterhoek is volgens de nieuwste bevolkingsprognose de krimp op alle fronten aanwezig: de natuurlijke aanwas, de binnenlandse migratie en de buitenlandse migratie zijn allen negatief. De Stedendriehoek balanceert op de rand van krimp. Er is de komende jaren nog slechts een geringe bevolkingsaanwas en die komt geheel op het conto van de binnenlandse migratie. De natuurlijke aanwas en het buitenlandsmigratiesaldo zijn beide negatief. Vanwege de relatief jonge bevolkingsopbouw in Rivierenland blijft de natuurlijke aanwas in dit gebied nog redelijk op peil, dat de geraamde bevolkingsgroei toch laag is komt omdat volgens de bevolkingsprognose per saldo nog al wat inwoners de regio zullen verlaten. In de Stadsregio wordt de toekomstige bevolkingsgroei op het landelijke niveau geschat en dragen alle componenten bij aan de toename: de helft komt voor rekening van de natuurlijke aanwas, de andere helft is het gevolg van het positieve migratiesaldo (waarvan 2/3 deel binnenlands en 1/3 buitenlands). Ook op de Noord-Valuwe zijn de migratiesaldi positief maar is de bijdrage aan de bevolkingsgroei relatief bescheiden. Het leeuwendeel van de groei komt voort uit de natuurlijke aanwas (80%), de binnenlandse migratie draagt slechts 5% bij en de buitenlandse migratie 15%. Van alle Gelderse regio's zal de Vallei volgens de prognose de hoogste demografische groei doormaken. De natuurlijke aanwas is uitzonderlijk hoog. De regio herbergt 12% van de Gelderse bevolking maar brengt naar verwachting 38% van de toekomstige natuurlijke aanwas voort. Daarnaast vormt de instroom van buitenlandse migranten een belangrijke groeicomponent. Ook hierbij staat de Vallei aan de kop en is de omvang van het geraamde buitenlandse migratiesaldo zelfs tweemaal hoger dan in Stadsregio terwijl deze regio qua inwonertal driemaal zo groot en veel meer verstedelijkt is. Het

¹² Hedenmorgen 2006-2040, Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

binnenlandse migratiesaldo is voor de demografische groei van de Vallei van geen betekenis en wordt voor de periode 2010-2015 op vrijwel nul geschat.

Kerngegevens middellangetermijn voor de Gelderse WGR-gebieden ¹ , Gelderland en Nederland								
	Stedendriehoek	Achterhoek	Stadsregio	Rivierenland	De Vallei	Noord-Valuwe	Gelderland	Nederland
Bevolkingsgroei in % p/j:								
2005/2009	0,2	-0,1	0,4	0,2	0,6	0,3	0,2	0,3
2010	0,1	-0,2	0,4	0,1	0,7	0,4	0,2	0,3
2011/2015	0,1	-0,2	0,3	0,1	0,7	0,4	0,2	0,3
Groei beroepsbevolking ² in % p/j:								
2005/2009	0,7	0,2	1,0	0,7	1,3	0,9	0,8	0,9
2010	-0,2	-0,5	0,2	-0,1	0,6	0,2	0,0	0,0
2011/2015	0	-0,4	0,3	0	0,7	0,3	0,1	0,3
Werkgelegenheidsgroei ³ in % p/j:								
2005/2009	1,2	0,8	1,1	1,6	1,4	1,3	1,2	1,0
2010	-1,6	-2,0	-1,5	-1,5	-1,5	-1,5	-1,6	-1,8
2011/2015	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0	0,9	0,8	0,6
Werkloze beroepsbevolking in personen, x 1.000:								
2005	12,6	7,1	22,9	5,9	5,3	3,7	54,0	483
2008	7,2	3,7	14,3	3,9	3,3	2,2	32,7	304
2009	8,9	4,8	17,3	5,3	3,5	2,4	39,5	379
2010	11,5	6,0	25,4	6,6	4,8	3,2	54,2	504
2015	9,4	4,3	18,8	4,6	3,9	2,3	40,9	411
Werkloosheidspercentage:								
2005	7,0	5,3	7,3	5,2	5,1	4,6	6,1	6,5
2008	3,9	2,7	4,4	3,3	3,0	2,7	3,6	3,9
2009	4,7	3,5	5,2	4,4	3,2	3,0	4,3	4,9
2010	6,1	4,4	7,7	5,6	4,3	4,0	5,9	6,5
2015	5,0	3,2	5,6	3,9	3,4	3,2	4,4	5,2

¹ inclusief niet-Gelderse gemeenten; ² voor banen van 12 uur per week en meer; ³ voor banen van 1 uur per week en meer

Bron WGR-regio's en Gelderland: Bevolking: historie CBS; prognose: Provincie Gelderland / PRIMOS, ABF; (werkloze)Beroepsbevolking historie: raming BEO op basis van EBB/CBS; prognose: BEO, Provincie Gelderland; Werkgelegenheid historie: PWE Gelderland aangevuld met BIRO en VRL; prognose: BEO, Provincie Gelderland

Bron Nederland: Bevolking: historie CBS; prognose: CBS; (werkloze)Beroepsbevolking historie: EBB/CBS; prognose: CPB; Werkgelegenheid historie: NR, CBS; prognose: CPB

- beroepsbevolking** Voor 2010 wordt de ontwikkeling van het arbeidsaanbod gedomineerd door de invloed van de conjunctuur, in de jaren daarna laten ook de structurele factoren zich weer gelden. De matige conjuncturele vooruitzichten blijven echter hun stempel drukken op de geraamde groeivoet. Als gevolg van de regiospecifieke bevolkingsgroei, leeftijdsopbouw en arbeidsparticipatie zijn de verwachtingen over het groeitempo van het regionale arbeidsaanbod uiteenlopend. De verschillen in de periode 2011-2015 verlopen grotendeels volgens het hiervoor besproken patroon van de demografische groei. De Achterhoek en de Vallei vormen opnieuw de uitersten met een gemiddelde groei van -0,4% en 0,7%. In de Stedendriehoek valt de aanwas geheel stil en voor Rivierenland markeert de groeioprognose van 0% een historisch omslagpunt (afgemeten aan de periode vanaf 1988). De Stadsregio en de Noord-Veluwe ten slotte zullen op de landelijke groei uitkomen (0,3%).
- werkgelegenheid** In 2010 moet in alle regio's rekening worden gehouden met een omvangrijk banenverlies dat in die mate sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw niet meer is voorgekomen. Volgens de huidige inzichten zal de werkgelegenheid in 2011 echter al weer een bescheiden groei vertonen die in de daaropvolgende jaren in alle regio's verder oploopt. De groeiverschillen binnen Gelderland zullen naar verwachting niet spectaculair zijn. In 2010 beweegt de daling zich overal tussen de 1,5 en 2%, de toename in de jaren daarna ligt overal rond de 0,8% per jaar. De Vallei zal waarschijnlijk de sterkste groei doormaken, gevolgd door Rivierenland en de Noord-Veluwe en de Stadsregio. De Stedendriehoek en de Achterhoek komen in de prognoses iets onder het Gelders gemiddelde uit. De relatief bescheiden regionale verschillen hebben te maken met een reeds jarenlang in gang zijnd proces. De 'verdienstelijking' van de economische activiteiten heeft zich in de loop van de economische geschiedenis in alle Gelderse regio's voorgedaan en dit zal in de toekomst alleen nog maar sterker het geval worden. Door de verhoogde mobiliteit en de revolutionaire ICT-ontwikkelingen zijn veel vormen van dienstverlening niet meer gebonden aan de traditionele vestigingsplaatsen. Overal nemen de landbouw en de industrie in betekenis af en zijn de diensten al jaren de enige bron van structurele banengroei. Hierdoor convergeert de economische structuur van de regio's en komt de groeipotentie steeds dichterbij elkaar te liggen. Monofunctionele economische structuren in de klassieke betekenis komen op regionale schaal in Gelderland niet meer voor. Wel is er sprake van een zekere regionale specialisatie, maar het gaat dan meer om accentverschillen.
- werkloosheid** In alle regio's zal de werkloosheid in 2010 fors toenemen met gemiddeld ruim een derde deel. In de daaropvolgende periode zal – wanneer de economische groei en de verhoudingen op de arbeidsmarkt naar verwachting verlopen - overal een gestage daling optreden. In 2015 zal dan zo ongeveer de situatie van 2009 weer zijn bereikt. In de Achterhoek worden de vraag- en aanbodbewegingen op de arbeidsmarkt mogelijk het grootste. Door het relatief grote aandeel industrie en bouwnijverheid zal bij de heftigheid van de recessie de werkgelegenheid het zwaarst getroffen worden. Doordat de vergrijzing in deze regio het verst is voortgeschreden zal echter ook de beroepsbevolking het sterkste krimpen. Daardoor blijft de werkloosheid toch onder het Gelderse gemiddelde. De

werkloosheid op de Noord-Veluwe, Rivierenland en De Vallei ligt eveneens structureel onder het gemiddelde. In alle vier de regio's moet er rekening mee worden gehouden dat tegen 2015 de spanning op de arbeidsmarkt weer voelbaar wordt. In de Stedendriehoek en vooral in de Stadsregio zal het werkloosheidsniveau naar verwachting het hoogste oplopen. Ten tijde van de krapte op de arbeidsmarkt zoals die zich de afgelopen jaren manifesteerde, namen de regionale werkloosheidsverschillen steeds verder af. Het verschil tussen de hoogste en laagste was minimaal. Als gevolg van de recessie nemen de verschillen in 2010 scherp toe. Naarmate het herstel voortduurt, neigen de ontwikkelingen echter weer naar convergentie.

Een doorkijk naar 2040

Inleiding

In het vorige hoofdstuk is een vooruitblik gegeven over de economische ontwikkelingen voor de periode 2010-2015. Daarbij gaat het om middel- en langetermijnverwachtingen waarbij de toon wordt gezet door de huidige conjuncturele situatie, het tempo waarin de economische groei hersteld, de termijn waarop het vertrouwen in de financiële wereld terugkeert, het op orde brengen van de overheidsfinanciën, de omvang van de wereldhandel e.d. Maar los van dit soort conjuncturele en incidentele invloeden zijn er ook een aantal trendmatige en fundamentele processen gaande die de economische ontwikkeling op langetermijn beïnvloeden. Inzicht in het scala aan toekomstbeelden kan worden verkregen op basis van geavanceerde prognosemodellen en scenariostudies. De daaruit resulterende langetermijnbeelden zijn conjunctuurneutraal, dat wil zeggen er wordt geen rekening gehouden met conjunctuurbewegingen. Het gaat in de scenariostudies om de gevolgen van grote (mondiale) trends die de richting van de toekomstige ontwikkeling bepalen (globalisering, individualisering, technologische ontwikkeling, bevolkingsgroei e.d.). Kortstondige conjuncturele bewegingen of incidenten spelen voor de einduitkomst in 2040 geen rol. Het gaat om het in beeld brengen van het trendmatige ontwikkelingspad en niet om een prognose die van jaar op jaar de economische conjunctuur beschrijft. Op korte- en middellangetermijn kan de feitelijke ontwikkeling dus sterk afwijken van de langetermijntrend. Verwacht mag worden dat over een langere periode de afwijkingen elkaar neutraliseren. Een uitbundige groei tijdens een periode van hoogconjunctuur wordt weer uitgemiddeld in een daaropvolgende periode van laagconjunctuur.

Liberalisering, globalisering, technologische vooruitgang en regionale concurrentiekracht zijn de afgelopen decennia bepalend geweest voor de economische verhoudingen in de wereld. Dit heeft geleid, en zal in de toekomst verder leiden, tot nationale en internationale verschuivingen van de economische zwaartepunten. Laag ontwikkelde regio's komen op, hoog ontwikkelde regio's raken in verval. Om in deze wereldwijde dynamiek het hoofd boven water te houden, moeten strategische keuzes worden gemaakt over economische hervormingen en de daarmee samenhangende ruimtelijke vraagstukken. Op tal van terreinen zullen fundamentele aanpassingen en veranderingen noodzakelijk zijn. In dat licht bezien rijst de vraag wat de ontwikkeling zal worden in de komende decennia. Er zijn belangrijke demografische veranderingen gaande. De koers van de Europese samenwerking is nog niet uitgekristalliseerd en wat te denken van nieuwe economische grootmachten als India en China. Wat zijn de gevolgen van de afnemende bevolkingsgroei en de vergrijzing, tot welke hoogte zullen de werkgelegenheidsverliezen in de landbouw oplopen, kan de industrie de slag met de lagelonenlanden overleven? Periodiek vervaardigt het CPB over deze materie langetermijnscenario's voor Nederland die vervolgens door de Provincie Gelder-

land nader worden geregionaliseerd¹³. De nieuwste generatie gelderse toekomstscenario's bevat een range van vier sterk uiteenlopende toekomstbeelden.

vier gelderse toekomstscenario's

De richting die Europa inslaat is in hoge mate bepalend voor het toekomstperspectief van Nederland en Gelderland. Daarbij spelen twee factoren een doorslaggevende rol: marktwerking en internationale samenwerking. Kiest Europa voor verdergaande individualisering, privatisering en marktwerking, of komt het accent meer te liggen op behoud van collectieve goederen, een goed ontwikkeld sociaal vangnet en een zekere marktregulering. Daarnaast is de mate van internationale samenwerking een factor van belang: hoe zal op termijn de Europese integratie verlopen en hoe ontwikkelen de verhoudingen zich tussen de continenten en de machtsblokken in de wereld? Slaat de balans door naar globalisering of krijgen protectionistische tendensen de overhand. Combinatie van de twee scenariodimensies (marktwerking en internationale samenwerking) resulteert in vier varianten die allen een mogelijk toekomstbeeld beschrijven. Elk scenario kent een specifieke ontwikkeling op het gebied van de internationale situatie, demografische en economische trends, sociaal-culturele factoren en technologische ontwikkeling. Er zijn vier varianten uitgewerkt waarbij is gevarieerd met de mate waarin internationale samenwerking tot stand komt en de mate waarin marktwerking de vrije hand krijgt. De regionale uitwerking naar Gelderland, de regio's en de gemeenten verschaft een indruk van de bandbreedte waarbinnen de mogelijke ontwikkelingen zich zullen bewegen.

Global Economy

In dit scenario vinden de Europese landen een nieuw evenwicht tussen private en publieke verantwoordelijkheden. De toenemende druk op de publieke sector leidt tot hervormingen en privatisering. De nationale overheden in Europa concentreren zich op hun kerntaken, zoals het verschaffen van collectieve goederen, en houden zich minder bezig met inkomenshervdeling en sociale voorzieningen waardoor de inkomensongelijkheid toeneemt. De economische integratie in Europa wordt een succes. De barrières voor handel, investeringen en migratie verdwijnen. Politieke integratie is echter niet haalbaar, doordat de individuele staten grote waarde blijven hechten aan hun nationale soevereiniteit. De mondiale handelsliberalisatie wordt een succes. Internationale samenwerking die niet met handel te maken heeft, komt niet van de grond. De mondiale milieuproblemen worden daardoor groter.

¹³ Het Centraal Planbureau heeft voor Europa en Nederland een aantal economische toekomstbeelden uitgewerkt (Four Futures of Europe, Vier vergezichten op Nederland, de Bedrijfslocatiemonitor en – tezamen met het Ruimtelijk Planbureau en het Milieu- en Natuurplanbureau – Welvaart en Leefomgeving. Deze nationale en internationale scenario's vormen de basis voor een reeks Gelderse verkenningen, die zijn opgesteld door het Bureau Economisch Onderzoek van de Provincie Gelderland. Het hoofdrapport 'Hedenmorgen 2006-2040' (2006), bevat vier toekomstscenario's van de Gelderse economie. Daarin worden vooruitberekeningen gepresenteerd van de (beroeps)bevolking, werkgelegenheid, werkloosheid en de economische groei in Gelderland. In de vervolgstudie 'Gelderland in vier bedrijven' (2006) is de ruimtevraag geraamd die behoort bij de verschillende scenario's. Het gaat daarbij om de uitbreidingsvraag naar bedrijventerreinen en kantoren. De tweede vervolgstudie 'Luchtverkenning' (2007) bevat vier toekomstbeelden over de omvang van de Gelderse luchtmissies die samenhangen met de verschillende economische groeiscenario's.

Strong Europe	De uitbreiding in 2004 van de EU met de 10 nieuwe lidstaten wordt een succes en de Europese integratie gaat voort, zowel politiek als economisch. Europa opent zijn grenzen in oostelijke richting. Turkije wordt lid van de EU. De Oekraïne en Rusland worden geen lid maar raken wel meer geïntegreerd met Europa. Het sterke Europa wordt na de Verenigde Staten één van de supermachten in de wereld. Solidariteit tussen rijke en arme landen is typerend voor de Europese kijk op internationale samenwerking. De Europese maatschappij wordt – in vergelijking met de VS - gekenmerkt door meer solidariteit en betrokkenheid. De sociale cohesie blijft intact doordat de overheid zich sterk maakt voor sociale voorzieningen. Deze beperken de inkomensverschillen. De overheid heeft een sterke positie in de maatschappij en de solidariteit tussen jongere en oudere generaties blijft bestaan als gevolg van een toename in de arbeidsparticipatie van ouderen. Europa combineert sociale cohesie met een competitieve en dynamische economie.
Transatlantic Market	De landen van Europa beperken de rol van de overheid en steunen sterk op de werking van de markt. Tegelijkertijd wordt de ongelijkheid groter. De landen van de Europese Unie zijn primair gericht op hun nationale belangen. De hervorming van de besluitvorming in de EU faalt waardoor een verdere integratie in de EU moeilijk wordt. De EU richt de aandacht meer op de Verenigde Staten en wordt het eens over een zekere economische integratie. Door de interne markt ontstaat een intensieve trans-Atlantische handel en dienstverlening, met positieve welvaartseffecten voor zowel de EU als de VS. De integratie komt op verschillende terreinen tot stilstand en de EU wordt primair gezien als een economische unie.
Regional Communities	De Europese landen richten zich sterk op de collectieve verantwoordelijkheden om een gelijkmatige spreiding van de welvaart te handhaven. Tegelijkertijd zijn zij niet in staat om de welvaartsstaat te moderniseren. Een sterke lobby van gevestigde belangen blokkeert hervormingen in verschillende sectoren. Dit gevoegd bij een expanderende publieke sector legt een sterke druk op de economieën van Europa. De uitbreiding van de Europese Unie in 2004 met tien staten in het oosten van Europa wordt geen succes door de toenemende heterogeniteit binnen de EU. Een kern van rijke Europese landen ontstaat. De wereld raakt gefragmenteerd in een aantal handelsblokken en er bestaat slechts in beperkte mate multilaterale samenwerking. De nieuwe lidstaten van de EU blijven buiten de kern van rijke landen.

Scenario-uitkomsten

algemene trends	De vier scenario's leiden tot grote verschillen in economische groei. In alle toekomstprojecties loopt de groei van de werkgelegenheid, het arbeidsaanbod en de vraag naar bedrijventerreinen sterk terug. Zelfs in het scenario waarin de bevolkingsgroei op peil blijft (GE), is de dynamiek nog maar een flauwe afspiegeling van het verleden. Vooral de groei van de beroepsbevolking valt scherp terug.
------------------------	--

Ontwikkeling van enige economische grootheden in het verleden en in de vier Gelderse toekomst-scenario's, gemiddeld per jaar.

Gelderland	bevolkings- groei (%)	beroepsbe- volkings- groei (%)	werkgele- genheids- groei (%)	werkloos- heidsper- centage in eindjaar	economi- sche groei (%)	jaarlijkse uit- gifte bedrij- venterreinen (ha)
1975/2009	0,6	1,5	1,4	6	2,2	104
2010/2040						
- Global Economy	0,6	0,5	0,7	3	2,8	56
- Strong Europe	0,4	0,1	0,2	4	1,8	18
- Transatlantic Market	0,6	0,0	0,1	4	2,0	28
- Regional Communities	0,0	-0,4	-0,5	8	0,7	-14

Bron 1975/2009: PWE Gelderland, IBIS Gelderland en CBS

Bron 2010/2040: Hedenmorgen 2006-2040, Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

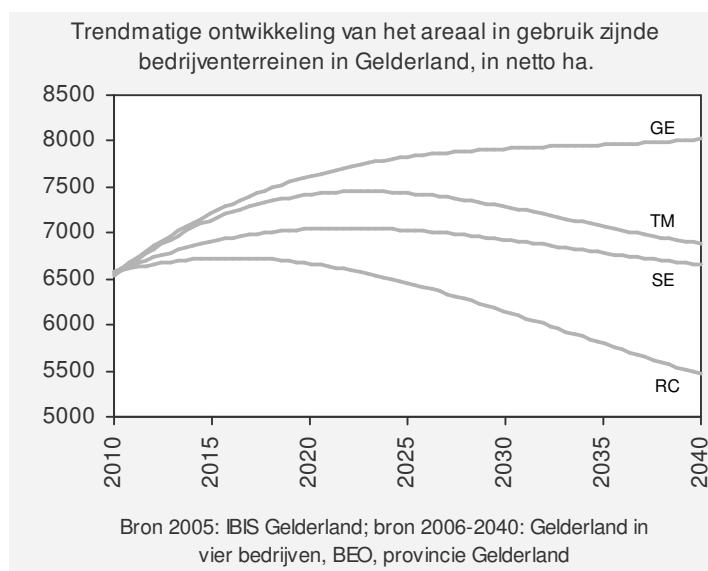
Hoewel de veranderingen van het groeitempo zich geleidelijk voltrekken, doet zich rondom 2020 een kentering voor. De toch al afvlakkende groei zal onder invloed van de vergrijzing nog verder terugvallen. Afgezet tegen het verleden zakt het tempo van de banengroei sterk in. In drie van de vier scenario's wordt de hoge productiegroei uit het verleden niet meer geëvenaard, terwijl - als gevolg van de voortschrijdende technische ontwikkelingen - de stijging van de arbeidsproductiviteit juist sneller zal verlopen. Dit betekent dat de productie met steeds minder mensen kan worden gerealiseerd. Dit resulteert in een daling van de werkgelegenheid, of op zijn best in een matige groei. In RC dragen de werkgelegenheidsverliezen zelfs een structureel karakter. Toch overtreft in alle vier scenario's de economische groei de bevolkingsaanwas. Daardoor neemt de welvaart per hoofd van de bevolking verder toe. GE kent de hoogste welvaartsgroei (+100%). In RC is de economische groei laag door de gecombineerde effecten van de vergrijzing en een historisch lage stijging van de arbeidsproductiviteit. Maar ook in dit scenario stijgt het BBP per hoofd van de Gelderse bevolking nog 25%.

Hoewel de ontwikkelingen in de vier scenario's zeer divers verlopen en de bandbreedte erg groot is, zijn er ook gemeenschappelijke kenmerken. Bepaalde trends lijken onafwendbaar, welk scenario zich ook zal voltrekken. In de eerste plaats is dat de afnemende bevolkingsgroei en de vergrijzing. Desondanks zal de werkgelegenheidsomvang niet groot genoeg zijn om de beroepsbevolking aan volledige werkgelegenheid te helpen. Gemiddeld over alle scenario's bedraagt de werkloosheid rond de 50.000 personen, ofwel 5% van de Gelderse beroepsbevolking. De geraamde werkgelegenheidsgroei blijft ver achter bij de historische cijfers, ook in het hoogste groeiscenario. Een verdere teruggang van de landbouw en de industrie lijkt onvermijdelijk. Naast alle directe consequenties, gaat dit ook nog gepaard met belangwekkende nevenverschijnselen.

len. Zo ontstaat door het decimeren van de landbouw ook een landschappelijk (onderhouds)probleem. Met de terugloop van de industrie gaan niet alleen veel industriële arbeidsplaatsen verloren, maar ook in de dienstverlening en valt het draagvlak weg voor innovatie en technologische vernieuwing.

bedrijventerreinen

Tot 2020 ontstaat er jaarlijks een zekere behoefte aan nieuw bedrijventerrein, daarna valt de vraag bijna volledig weg (GE). In de drie andere scenario's zal onder invloed van de afnemende werkgelegenheid(sgroei) het totale benodigde areaal bedrijventerrein op den duur zelfs krimpen.

broeikasgassen

De grootschalige verontreiniging met CO₂ kent vele bronnen. Verspreid over de hele breedte van de samenleving draagt iedereen bij: consumenten, vrijwel alle Gelderse bedrijfstakken en het verkeer. De toekomstige omvang van de Gelderse luchtmissie is afhankelijk van de scenario-specifieke groei van de bevolking, het BBP, de consumptie, de samenstelling van het consumptiepakket, de verandering van de sectorstructuur en de efficiency waarmee wordt geproduceerd. Maar ook de milieumaatregelen van de overheid spelen een belangrijke rol.

Gelderse emissie van broeikasgassen (CO₂-equivalenten) 2004 en 2040, X 1 miljoen kilo, en de periodegroei 2005-2040 in %

	GE	TM	SE	RC
2004	21.840	21.840	21.840	21.840
2040	26.359	22.991	17.851	18.355
groei in %	21	5	-18	-16

Bron: Luchtverkenning, Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

Bij de doorrekening van de scenario's is uitgegaan van een trendmatige ontwikkeling van het regionale, nationale en internationale milieubeleid. Om de risico's van klimaatverandering beheersbaar te houden, heeft de EU langetermijndoelstellingen voor temperatuurstijging geformuleerd. Het gaat daarbij om een maximaal toelaatbare temperatuurstijging van twee graden in deze eeuw. Om dat te bereiken moeten de emissies van broeikasgassen drastisch gereduceerd worden (in 2020 tot ongeveer 30 procent onder het niveau van 1990 en daarna nog verder). Emissiegegevens op regionaal niveau zijn niet standaard beschikbaar. In het verleden heeft het RIVM op verzoek van de Provincie Gelderland éénmalig de stand opgemaakt voor 2004. Over de Gelderse ontwikkeling 1990 tot heden zijn geen statistische gegevens beschikbaar, maar voor Nederland wel. In Nederland zijn de emissies tussen 2004 en 2008 gedaald met bijna 3,5%. Ten opzichte van 1990 was de uitstoot in 2008 echter niet lager geworden maar 4% hoger. Wanneer deze ontwikkelingen zich ook in Gelderland hebben voorgedaan dan moet worden geconcludeerd dat de opwarmingsdoelstelling in geen enkel scenario wordt gehaald. Integendeel, op lange termijn zullen het energiegebruik en de emissie van broeikasgassen in de scenario's met de hoogste groei (GE en TM) structureel blijven stijgen, in de laagste groeiscenario's is de afname bij lange na niet voldoende. De risico's van klimaatverandering, met de gevolgen voor gezondheid, natuur en waterveiligheid blijven voorlopig dus onverminderd groot. Om die risico's te verkleinen is verdergaand en effectief internationaal milieubeleid nodig.

regionale verschillen

De Gelderse groeiprojecties lopen in groten lijnen in de pas met de Nederlandse verwachtingen. De hiervoor besproken algemene trends doen zich in alle regio's voor, maar de mate waarin verschilt.

bevolking

In het noorden en het oosten van Gelderland is de bevolkingsgroei relatief laag (Noord-Veluwe, Stedendriehoek, Achterhoek). In het westen is de groei naar verhouding hoog (Rivierenland en De Vallei). In de Stadsregio is het beeld gemiddeld. De groeiverschillen hebben enerzijds te maken met regiospecifieke factoren als vruchtbaarheid en leeftijdsopbouw en anderzijds met de verwachte binnen- en buitenlandse migratiesaldi. Al deze factoren zijn voor iedere regio anders. Ten opzichte van het verleden worden de regionale verschillen in alle toekomstscenario's kleiner. Er treedt een zekere convergentie op.

beroepsbevolking

Grosso modo is het Gelderse beeld over het toekomstige arbeidsaanbod terug te vinden in alle regio's. De accentverschillen lopen parallel met de verschillen in bevolkingsgroei: in het oosten van Gelderland is de groei van de beroepsbevolking relatief laag, in het westen naar verhouding hoog.

werkgelegenheid

Een belangrijk deel van de regionale verschillen in werkgelegenheids-groei kan verklaard worden uit verschillen in bevolkingsgroei, de daarmee samenhangende economische dynamiek en uit de economische structuur van de regio. De mate waarin een regio georiënteerd is op ex-

pansieve, stabiele of afnemende sectoren is bepalend voor de groeiperspectieven. Voor de toekomst worden verschillende trendbreuken voorzien. In geen van de scenario's wordt nog een groei geraamd die bij benadering de historische expansie evenaart. Ook in het draaiboek met de hoogste economische groei, blijft de werkgelegenheidscreatie bescheiden. Dit komt door een sterke verbetering van de arbeidsproductiviteit. Daarnaast vervlakken de regionale verschillen doordat de economische structuur van de regio's in de loop der tijd éénvormiger wordt. In alle regio's zijn de diensten de dominante bedrijfstak. Hierdoor convergeert ook de groeipotentie.

Gemiddelde procentuele groei per jaar van de bevolking, beroepsbevolking en de werkgelegenheid volgens de vier Gelderse toekomstscenario's, per WGR-gebied (inclusief de niet-Gelderse gemeenten)

	Stedendriehoek	Achterhoek	Stadsregio	Rivierland	De Vallei	Noord-Valuwe	Gelderland	Nederland
<i>Global Economy 2010/2040</i>								
bevolking	0,5	0,3	0,6	0,7	0,8	0,5	0,6	0,5
beroepsbevolking	0,4	0,2	0,5	0,6	0,7	0,5	0,5	0,4
werkgelegenheid	0,5	0,5	0,6	0,8	0,8	0,8	0,7	0,5
werkloosheidspercentage	4	2	4	2	3	3	3	4
<i>Strong Europe 2010/2040</i>								
bevolking	0,3	0,2	0,4	0,6	0,7	0,4	0,4	0,4
beroepsbevolking	0	-0,2	0,1	0,2	0,4	0,1	0,1	0,1
werkgelegenheid	0,1	0,1	0,2	0,4	0,4	0,3	0,2	0,1
werkloosheidspercentage	5	2	6	3	4	4	4	5
<i>Transatlantic Market 2010/2040</i>								
bevolking	0,1	0	0,2	0,3	0,4	0,1	0,2	0,1
beroepsbevolking	-0,1	-0,3	0	0,1	0,3	0	0	0
werkgelegenheid	-0,1	0	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0
werkloosheidspercentage	5	2	5	4	3	3	4	5
<i>Regional Communities 2010/2040</i>								
bevolking	-0,1	-0,2	0	0,1	0,2	-0,1	0	-0,1
beroepsbevolking	-0,5	-0,7	-0,4	-0,3	-0,1	-0,4	-0,4	-0,4
werkgelegenheid	-0,4	-0,6	-0,4	-0,5	-0,4	-0,4	-0,5	-0,4
werkloosheidspercentage	7	5	9	8	5	4	8	7

Bron Gelderland en WGR-regio's: Heden*morgen*, Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland
 Bron Nederland: Vier vergezichten op Nederland, CPB

werkloosheid

De Gelderse regio's reageren uiteenlopend op de scenario's. Zo zal de werkloosheid op de Noord-Veluwe nauwelijks fluctueren, welk scenario zich ook ontrolt. In Rivierenland daarentegen is de werkloosheid in RC viermaal zo hoog als in GE. Deze verschillende reacties zijn terug te voeren op de regionale vraag-aanbodverhoudingen en de potentiële ruimte op de Nederlandse arbeidsmarkt om buiten de eigen regio werk te vinden. Daarnaast speelt de cultuur en flexibiliteit van de regionale bevolking een rol.

slotbeschouwing

In alle scenario's zal de Gelderse economie groeien. Het groeitempo hangt af van de internationale - en dan vooral de Europese - ontwikkeling. Maar ook al weet de EU als geheel een concurrerende plaats in de wereld te behouden, dan geldt dat nog niet automatisch voor Gelderland. De grootste uitdaging van de toekomst ligt in het behoud van werkgelegenheid. De internationale concurrentiekracht van Nederland is bepalend voor de overlevingskansen en de expansiemogelijkheden van het bedrijfsleven. Daarbij zijn het Nederlandse kostenniveau, de kwaliteit van het onderwijs en de stand van de techniek beslissende factoren. Voor de ruimtelijke allocatie van de economische activiteiten binnen Nederland - of in ruimer verband, binnen de EU - zijn de regionale omstandigheden van groot belang. Door de uniformering in de EU vervagen de klassieke, nationaal bepaalde vestigingsplaatsfactoren als belastingtarieven, loonkosten en milieuregels. Daardoor worden de regionale omstandigheden voor de allocatie van economische activiteiten binnen de EU belangrijker. Bij locatie- en investeringsbeslissingen kunnen bepaalde regionale omstandigheden de doorslag geven. Omstandigheden op het gebied van bedrijventerreinen, ontsluiting, kwalificatie van de beroepsbevolking, kenniscentra, woon- en leefklimaat. De provinciale beleidsterreinen hebben voor een belangrijk deel betrekking op dit soort economische-infrastructuur (bedrijventerreinen, technologie, kennis, investeringsbevordering, bereikbaarheid, arbeidsmarkt e.d.). Daarmee beïnvloedt de Provincie het regionale vestigingsklimaat en de internationale concurrentiekracht van het bedrijfsleven. Gelderland ligt niet alleen in concurrentie met Nederlandse regio's, maar met alle regio's van de EU. Versterking van de Gelderse concurrentiepositie en realisering van economische groei verlangt belangrijke inspanningen. Een gunstige ontwikkeling wordt alleen bereikt wanneer extra groei-impulsen worden gegeven door het benutten van het regionale potentieel, het verzilveren van kansen en het tijdig herstructureren van de economie. Dit alles vereist nieuwe initiatieven van het bedrijfsleven, inspelen op de (internationale) trends en ten slotte een slagvaardige regionale overheid die bereid en in staat is de randvoorwaarden te scheppen.

Economische groei leidt ceteris paribus tot een hogere uitstoot van luchtverontreiniging. Als hoofdlijn voor het huidige sociaal-economische beleid heeft het Provinciaal Bestuur van Gelderland gekozen voor de zogenaamde Lissabonagenda. De Europese Unie wil uitgroeien tot de meest dynamische en concurrerende economie van de wereld. Nederland - en in het verlengde daarvan de Provincie Gelderland - willen hier een maximale bijdrage aan leveren. Als de (inter)nationale omstandig-

heden gunstig zijn en het beleid slaagt, komen voor Gelderland de hoge groeicijfers in zicht uit de scenario's GE en TM. Op het terrein van de broeikasgassen wordt de noodzakelijk geachte reductie echter niet gehaald. In tegendeel, bij een trendmatige voortzetting van de huidige ontwikkelingen doet zich zelfs een structurele toename voor. Het lijkt voor de balans tussen economie en milieu derhalve van groot belang om naast de ambitieuze economische doelstelling even robuuste milieudoelstellingen te formuleren. Dit sluit aan bij het Lissabonproces ter bevordering van economische groei en bescherming van het milieu. Het streven naar een eco-efficiënte economie, innovatie, hoogwaardige technologie en duurzaamheid zijn daarbij kernbegrippen.

Bijlage I

Database

Bij de PEV 2010-2015 is een database (excelsheet) beschikbaar met de volgende gegevens:

- bevolking, 1988-2015 naar geslacht en leeftijd per gemeente en regio;
- arbeidsparticipatie, 1988-2015 naar geslacht en leeftijd per gemeente en regio;
- beroepsbevolking, 1988-2015 naar geslacht en leeftijd per gemeente en regio;
- werkgelegenheid, 1988-2015 naar 15 sectoren per gemeente en regio;
- werkloosheid, 1988-2015 per gemeente en regio.

Daarnaast kan de PEV worden gedownload als pdf, evenals het Onderzoeks-
memorandum Toelichting Gelderse middellangetermijnprognoses 2015 (verant-
woording, methoden en definities):

:

www.gelderland.nl (zoeken op PEV)

De database voor de gegevens 2040 kan worden gedownload op:

www.gelderland.nl/hedenmorgen

Bevolking (per 1-1-2009 en 31-12-2015, X 1.000 personen), beroepsbevolking (voor banen van 12 uur per week en meer, X 1.000 personen, jaargemiddelde), werkgelegenheid (voor banen van 1 uur per week en meer, X 1.000 personen, jaargemiddelde) en het werkloosheidspercentage (jaargemiddelde)

Gelderse gemeenten	bevolking			beroepsbevolking			werkgelegenheid			werkloosheid-%		
	2009	2010	2015	2009	2010	2015	2009	2010	2015	2009	2010	2015
Aalten	27,5	27,7	28,4	12,8	12,9	13,1	10,6	10,3	10,6	3,1	3,8	2,7
Apeldoorn	155,2	155,2	155,0	71,8	71,6	71,6	96,6	95,2	98,5	4,8	6,2	5,1
Arnhem	145,4	146,4	153,5	74,0	74,4	78,7	100,6	99,3	102,7	7,0	10,2	7,1
Barneveld	52,1	52,2	54,1	22,7	22,8	23,8	29,7	29,2	30,9	2,8	3,8	3,0
Berkelland	45,2	44,9	43,6	20,2	19,9	19,2	18,2	17,9	18,2	3,4	4,3	3,2
Beuningen	25,3	25,3	25,2	12,8	12,7	12,7	8,0	7,8	8,2	3,5	5,2	3,8
Bronckhorst	37,9	37,6	36,0	15,4	15,2	14,6	13,3	13,0	13,1	2,7	3,4	2,5
Brummen	21,2	21,0	20,3	9,2	9,0	8,7	8,0	7,7	7,8	3,4	4,5	3,8
Buren	25,7	25,7	25,8	12,7	12,7	12,7	8,3	8,1	8,4	3,6	4,5	3,1
Culemborg	27,4	27,6	28,3	13,1	13,2	13,6	12,8	12,6	13,3	6,0	7,6	5,1
Doesburg	11,5	11,4	11,1	5,4	5,3	5,2	3,8	3,7	3,8	5,7	8,5	6,4
Doetinchem	56,1	56,4	57,3	26,9	26,9	27,0	34,3	33,9	35,8	3,8	4,7	3,4
Druten	18,1	18,3	18,7	9,5	9,5	9,6	7,7	7,6	7,8	2,9	3,7	2,5
Duiven	25,5	25,6	25,1	12,2	12,2	12,3	14,2	14,0	14,9	3,2	4,6	3,4
Ede	107,7	108,8	114,7	47,9	48,4	51,1	55,0	54,4	57,6	3,7	5,0	3,9
Elburg	22,1	22,3	22,5	9,7	9,7	9,7	8,4	8,3	8,7	2,5	3,3	2,7
Epe	33,0	33,0	33,0	13,6	13,5	13,6	12,2	11,9	12,2	4,1	5,3	4,3
Ermelo	26,3	26,4	26,4	11,7	11,7	11,7	15,4	15,3	16,1	2,5	3,4	2,8
Geldermalsen	26,3	26,3	26,2	12,3	12,2	12,1	14,7	14,4	15,2	3,5	4,4	3,1
Groesbeek	19,0	18,9	18,5	8,6	8,6	8,4	7,2	7,1	7,4	3,7	5,6	4,2
Harderwijk	43,1	43,4	46,7	19,4	19,5	20,7	22,3	22,0	23,2	3,6	4,8	3,7
Hatterm	11,7	11,7	11,6	4,5	4,5	4,4	3,7	3,6	3,7	4,0	5,4	4,5
Heerde	18,3	18,3	18,2	7,6	7,6	7,4	6,7	6,6	6,8	3,2	4,3	3,6
Heumen	16,7	16,6	16,1	7,7	7,6	7,4	4,9	4,8	5,0	3,0	4,4	3,4
Lingewaal	10,9	10,8	10,7	4,7	4,6	4,6	3,9	3,7	3,8	3,3	4,2	2,9
Lingewaard	45,1	45,3	46,1	20,5	20,5	20,5	14,1	13,8	14,3	3,5	5,2	3,8
Lochem	33,4	33,5	33,4	14,8	14,8	14,6	15,0	14,7	14,9	3,2	4,1	3,4
Maasdriel	23,8	23,7	23,5	11,0	10,9	10,8	10,0	9,8	10,3	3,8	4,9	3,4
Millingen a/d Rijn	5,9	5,8	5,7	2,4	2,4	2,3	1,2	1,2	1,2	4,9	7,3	5,5
Montferland	35,1	34,9	33,8	15,6	15,4	15,1	13,6	13,3	13,5	3,6	4,6	3,3
Neder-Betuwe	22,6	22,5	22,2	9,2	9,2	9,1	9,4	9,3	9,8	3,3	4,2	2,9
Neerijnen	11,9	12,0	12,2	5,3	5,3	5,4	5,7	5,6	5,8	3,4	4,3	2,9
Nijkerk	39,1	39,5	41,3	18,4	18,6	19,1	20,1	19,7	20,5	2,7	3,6	2,9
Nijmegen	161,7	163,1	170,5	78,5	79,3	84,2	99,2	98,1	102,1	7,1	10,4	7,2
Nunspeet	26,7	26,7	27,1	11,7	11,8	12,1	12,3	12,0	12,4	2,9	3,9	3,1
Oldebroek	22,6	22,7	23,1	10,0	10,0	10,1	8,2	8,0	8,3	2,8	3,8	3,1

Bron: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland / PWE-Gelderland / CBS / CPB / ABF

Bevolking (per 1-1-2009 en 31-12-2015, X 1.000 personen), beroepsbevolking (voor banen van 12 uur per week en meer, X 1.000 personen, jaargemiddelde), werkgelegenheid (voor banen van 1 uur per week en meer, X 1.000 personen, jaargemiddelde) en het werkloosheidspercentage (jaargemiddelde)

Gelderse gemeenten	bevolking			beroepsbevolking			werkgelegenheid			werkloosheid-%		
	2009	2010	2015	2009	2010	2015	2009	2010	2015	2009	2010	2015
Oost-Gelre	30,0	30,1	29,8	13,7	13,6	13,5	16,6	16,2	16,8	3,3	4,1	3,0
Oude IJsselstreek	40,0	39,8	38,4	18,5	18,3	17,8	17,5	17,2	17,8	3,4	4,3	3,2
Overbetuwe	45,1	45,3	46,4	21,8	21,8	22,2	17,2	16,9	17,9	3,1	4,6	3,4
Putten	23,4	23,6	24,1	9,8	9,8	10,1	9,0	8,9	9,3	2,4	3,2	2,6
Renkum	31,8	31,9	31,9	13,4	13,4	13,6	12,1	11,9	12,2	3,6	5,2	3,8
Rheden	43,6	43,5	42,7	19,0	18,9	18,5	17,5	17,1	17,2	4,2	6,2	4,7
Rijnwaarden	11,0	11,0	10,9	4,8	4,8	4,7	2,8	2,7	2,7	4,5	6,6	4,9
Rozendaal	1,5	1,5	1,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	2,4	3,5	2,5
Scherpenzeel	9,2	9,2	9,6	3,9	3,9	4,1	3,9	3,8	3,8	2,2	3,0	2,3
Tiel	41,1	41,4	42,7	20,8	21,0	21,7	23,5	23,3	24,8	7,1	8,8	5,9
Ubbergen	9,4	9,3	9,2	4,0	3,9	3,9	2,8	2,8	2,9	4,2	6,3	4,7
Voorst	23,7	23,6	23,0	10,8	10,7	10,4	11,7	11,5	12,1	2,8	3,7	3,1
Wageningen	36,7	36,5	37,1	17,8	17,7	18,4	17,0	16,8	17,1	3,0	4,1	3,3
West Maas en Waal	18,4	18,3	17,8	8,4	8,3	8,2	6,2	6,1	6,2	3,8	4,9	3,5
Westervoort	15,3	15,3	14,9	7,5	7,5	7,2	2,9	2,8	3,0	4,0	5,9	4,5
Wijchen	40,0	40,2	40,1	18,8	18,7	18,4	15,7	15,3	15,8	3,3	4,9	3,7
Winterswijk	29,0	29,1	29,1	13,9	13,9	13,9	14,3	14,1	14,5	4,7	5,9	4,2
Zaltbommel	26,2	26,3	26,6	11,9	11,8	11,9	14,0	13,8	14,4	4,0	5,0	3,5
Zevenaar	31,8	31,6	31,1	14,6	14,4	14,0	14,6	14,4	15,2	3,9	5,8	4,4
Zutphen	47,0	47,2	49,0	21,5	21,5	22,1	23,9	23,5	24,5	5,5	7,1	5,6
<i>niet-Gelderse gemeenten</i>												
Deventer	97,7	98,3	101,0	45,9	46,1	47,4	46,9	46,0	47,4	5,7	7,3	5,8
Mook en Middelaar	8,0	8,1	8,2	3,8	3,8	3,9	1,9	1,9	1,9	3,8	5,6	4,0
Olst-Wijhe	17,5	17,5	17,1	8,8	8,9	8,5	5,8	5,7	5,7	3,0	3,9	3,3
<i>Regio's</i>												
Stedendriehoek	411,2	411,9	414,7	187,6	187,2	187,0	214,2	210,7	217,4	4,7	6,1	5,0
Achterhoek	300,8	300,4	296,4	136,9	136,2	133,3	138,6	135,8	140,4	3,5	4,4	3,2
Stadsregio	693,4	696,2	708,7	330,1	330,1	336,0	341,0	336,0	348,9	5,2	7,7	5,6
Rivierenland	252,4	252,9	254,7	119,0	118,8	118,9	116,2	114,4	119,8	4,4	5,6	3,9
De Vallei	244,7	246,4	256,8	110,7	111,4	115,5	125,7	123,9	130,0	3,2	4,3	3,4
Noord-Veluwe	194,3	195,2	199,7	84,4	84,5	85,7	86,0	84,7	88,5	3,0	4,0	3,2
Gelderland	1.990,9	1.996,6	2.071,7	919,0	919,1	925,5	972,9	957,5	995,7	4,3	5,9	4,4
Nederland	16.487	16.536	16.828	7753	7753	7870	8643	8488	8738	4,9	6,5	5,2

Bron: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland / PWE-Gelderland / CBS / CPB / ABF

Jaarlijkse werkgelegenheidsontwikkeling 1995-2015 en de stand 2009, Nederland

SBI'93	stand 2009 x 1.000	mutatie in procenten			mutatie in banen, x 1.000		
		1995/ 2009	2010	2011/ 2015	1995/ 2009	2010	2011/ 2015
Landbouw	251,1	-1,5	-0,8	-2,5	-4,0	-2,0	-5,9
Voedingsmiddelenindustrie	133,1	-1,4	-1,9	-0,1	-2,0	-2,5	-0,1
Chemische industrie	98,8	-1,0	-6,3	-0,7	-1,0	-6,2	-0,7
Metaal en elektro industrie	346,0	-0,3	-6,7	-1,9	-1,2	-23,2	-6,0
Overige industrie	325,2	-1,0	-6,5	-0,3	-3,4	-21,0	-0,8
Energie en nutsbedrijven	46,3	-0,3	-1,4	-0,1	-0,1	-0,7	-0,1
Bouw	493,5	0,8	-7,1	0,5	3,9	-34,9	2,1
Onroerend goed	87,1	2,0	-1,3	1,1	1,6	-1,1	0,9
Handel en reparatie	1.427,5	0,7	-1,6	0,8	9,7	-23,5	11,9
Transport	363,8	0,2	-4,1	0,8	0,8	-15,0	2,8
Communicatie	109,2	-1,5	-4,9	0,7	-1,8	-5,3	0,8
Banken en verzekeringen	274,5	-0,2	-4,4	0,9	-0,5	-12,1	2,4
Zakelijke diensten	2.514,8	2,5	-1,7	0,6	57,8	-41,5	15,6
Gezondheidszorg	1.256,9	2,2	2,2	1,8	25,6	28,1	23,4
Overheid en onderwijs	915,2	0,1	0,6	0,4	0,8	5,4	3,6
Totaal	8.643,1	1,0	-1,8	0,6	86,2	-155,5	49,9

Bron 1995-2008: NR, CBS;
Bron 2009-2015: CPB / EIM / BEO

Jaarlijkse werkgelegenheidsontwikkeling 1995-2015 en de stand 2009, Gelderland							
SBI'93	stand 2009	mutatie in procenten			mutatie in banen		
		1995/ 2009	2010	2011/ 2015	1995/ 2009	2010	2011/ 2015
Landbouw	32.530	-2,1	-0,6	-2,3	-720	-210	-700
Voedingsmiddelenindustrie	15.380	-2,1	-1,5	0,2	-340	-240	30
Chemische industrie	9.430	-1,8	-6,2	-0,6	-180	-590	-50
Metaal en elektro industrie	42.710	-0,2	-5,6	-0,7	-90	-2.400	-260
Overige industrie	42.920	-1,9	-6,1	0,1	-870	-2.620	20
Energie en nutsbedrijven	4.070	4,2	-0,6	0,6	150	-30	20
Bouw	61.940	1,1	-6,6	0,8	640	-4.120	490
Onroerend goed	7.490	0,9	-1,5	1,1	70	-110	80
Handel en reparatie	167.470	0,8	-1,5	1,0	1.350	-2.440	1.770
Transport	36.260	0,0	-3,7	1,3	0	-1.330	480
Communicatie	9.760	1,6	-4,8	0,8	150	-460	80
Banken en verzekeringen	20.940	-3,1	-4,6	0,9	-720	-950	190
Zakelijke diensten	243.210	3,3	-1,6	0,8	7.290	-3.940	1.890
Gezondheidszorg	168.260	2,3	2,1	1,8	3.680	3.610	3.250
Overheid en onderwijs	110.500	0,9	0,4	0,3	970	450	360
Totaal	972.870	1,2	-1,6	0,8	11.380	-15.380	7.650

Bron 1995-2009: PWE Gelderland;
Bron 2010-2015: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

Jaarlijkse werkgelegenheidsontwikkeling 1995-2015 en de stand 2009, Stedendriehoek							
SBI'93	stand 2009	mutatie in procenten			mutatie in banen		
		1995/ 2009	2010	2011/ 2015	1995/ 2009	2010	2011/ 2015
Landbouw	6.720	-2,4	-0,4	-2,1	-170	-30	-140
Voedingsmiddelenindustrie	3.200	-1,0	-1,9	-0,1	-30	-60	0
Chemische industrie	3.080	-0,9	-6,2	-0,6	-30	-190	-20
Metaal en elektro industrie	7.590	0,1	-5,9	-0,8	0	-450	-60
Overige industrie	11.720	-2,3	-6,4	-0,2	-290	-750	-20
Energie en nutsbedrijven	830	-0,7	-1,1	0,2	-10	-10	0
Bouw	11.120	0,8	-6,7	0,8	80	-740	80
Onroerend goed	1.900	-0,9	-1,4	1,0	-20	-30	20
Handel en reparatie	34.310	0,7	-1,6	0,9	220	-550	310
Transport	4.810	-1,7	-4,0	1,0	-90	-190	50
Communicatie	2.260	0,6	-4,5	1,0	10	-100	20
Banken en verzekeringen	6.920	0,6	-4,4	1,1	40	-300	70
Zakelijke diensten	53.530	3,3	-1,8	0,6	1.600	-950	320
Gezondheidszorg	39.010	2,5	2,0	1,7	910	790	680
Overheid en onderwijs	27.160	1,1	0,3	0,1	300	70	40
Totaal	214.160	1,2	-1,6	0,6	2.520	-3.490	1.350

Bron 1995-2009: PWE Gelderland;
Bron 2010-2015: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

Jaarlijkse werkgelegenheidsontwikkeling 1995-2015 en de stand 2009, Achterhoek

SBI'93	stand 2009	mutatie in procenten			mutatie in banen		
		1995/ 2009	2010	2011/ 2015	1995/ 2009	2010	2011/ 2015
Landbouw	7.520	-2,9	-0,8	-2,4	-240	-60	-170
Voedingsmiddelenindustrie	3.060	-2,7	-1,6	0,4	-90	-50	10
Chemische industrie	1.470	-2,0	-6,1	-0,4	-30	-90	-10
Metaal en elektro industrie	9.560	-0,4	-5,1	0,0	-40	-490	0
Overige industrie	9.720	-2,3	-6,3	0,0	-240	-610	0
Energie en nutsbedrijven	140	-18,9	0,7	0,6	-50	0	0
Bouw	11.660	0,3	-6,6	0,8	30	-770	90
Onroerend goed	880	1,2	-1,5	1,1	10	-10	10
Handel en reparatie	25.030	1,6	-1,8	0,9	370	-440	220
Transport	5.380	1,2	-4,0	1,2	60	-220	70
Communicatie	1.080	2,4	-5,5	0,1	20	-60	0
Banken en verzekeringen	1.800	-3,0	-4,7	0,8	-60	-90	10
Zakelijke diensten	26.910	2,4	-1,7	0,8	590	-450	210
Gezondheidszorg	23.330	2,8	2,2	1,9	610	510	460
Overheid en onderwijs	11.030	1,5	0,3	0,3	150	40	30
Totaal	138.570	0,8	-2,0	0,7	1.090	-2.790	930

Bron 1995-2009: PWE Gelderland;

Bron 2010-2015: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

Jaarlijkse werkgelegenheidsontwikkeling 1995-2015 en de stand 2009, Stadsregio

SBI'93	stand 2009	mutatie in procenten			mutatie in banen		
		1995/ 2009	2010	2011/ 2015	1995/ 2009	2010	2011/ 2015
Landbouw	5.230	-1,6	-1,4	-3,0	-90	-70	-140
Voedingsmiddelenindustrie	3.420	-4,7	-1,1	0,6	-190	-40	20
Chemische industrie	2.990	0,8	-6,9	-1,2	20	-210	-30
Metaal en elektro industrie	14.260	-1,5	-6,5	-1,6	-220	-930	-210
Overige industrie	12.220	-1,5	-5,8	0,3	-190	-710	30
Energie en nutsbedrijven	3.110	8,3	-0,7	0,6	200	-20	20
Bouw	15.990	0,1	-7,3	0,3	10	-1170	50
Onroerend goed	3.100	1,6	-1,4	1,1	50	-40	30
Handel en reparatie	53.660	0,8	-1,8	0,9	430	-940	470
Transport	11.300	-1,3	-4,1	1,1	-150	-460	120
Communicatie	3.900	-0,5	-5,2	0,5	-20	-200	20
Banken en verzekeringen	6.720	-6,1	-4,8	0,7	-500	-320	50
Zakelijke diensten	92.370	3,1	-1,8	0,7	2.590	-1.620	610
Gezondheidszorg	69.160	2,0	2,1	1,8	1.330	1.460	1.310
Overheid en onderwijs	43.580	0,8	0,7	0,5	320	290	220
Totaal	341.010	1,1	-1,5	0,8	3.590	-4.980	2.570

Bron 1995-2009: PWE Gelderland;

Bron 2010-2015: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

Jaarlijkse werkgelegenheidsontwikkeling 1995-2015 en de stand 2009, Rivierenland

SBI'93	stand 2009	mutatie in procenten			mutatie in banen		
		1995/ 2009	2010	2011/ 2015	1995/ 2009	2010	2011/ 2015
Landbouw	6.660	-1,3	-0,9	-2,4	-90	-60	-150
Voedingsmiddelenindustrie	1.590	1,4	-0,8	0,3	20	-10	10
Chemische industrie	1.270	-4,2	-5,1	0,1	-60	-70	0
Metaal en elektro industrie	4.880	-0,6	-4,4	-0,3	-30	-220	-20
Overige industrie	6.190	-1,6	-6,2	-0,2	-100	-390	-10
Energie en nutsbedrijven	70	-11,6	0,0	-0,3	-10	0	0
Bouw	9.200	1,2	-5,9	1,1	110	-550	100
Onroerend goed	760	-0,3	-1,3	1,4	0	-10	10
Handel en reparatie	23.510	0,7	-0,6	1,4	160	-150	340
Transport	8.400	1,1	-3,1	1,6	90	-260	140
Communicatie	870	2,5	-4,6	0,8	20	-40	10
Banken en verzekeringen	1.520	-0,5	-4,7	0,9	-10	-70	10
Zakelijke diensten	30.450	4,8	-1,1	1,1	1.260	-320	350
Gezondheidszorg	13.070	2,1	2,4	2,0	250	310	280
Overheid en onderwijs	7.730	1,7	0,4	0,3	120	30	30
Totaal	116.170	1,6	-1,5	0,9	1.730	-1.810	1.100

Bron 1995-2009: PWE Gelderland;

Bron 2010-2015: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

Jaarlijkse werkgelegenheidsontwikkeling 1995-2015 en de stand 2009, de Vallei							
SBI'93	stand 2009	mutatie in procenten			mutatie in banen		
		1995/ 2009	2010	2011/ 2015	1995/ 2009	2010	2011/ 2015
Landbouw	4.690	-3,0	0,1	-1,6	-150	10	-70
Voedingsmiddelenindustrie	2.690	-2,0	-1,8	0,0	-60	-50	0
Chemische industrie	980	-4,3	-6,0	-0,3	-50	-60	0
Metaal en elektro industrie	5.470	3,7	-5,0	0,1	180	-270	10
Overige industrie	4.130	0,2	-6,1	0,2	10	-250	10
Energie en nutsbedrijven	60	8,4	1,7	1,0	0	0	0
Bouw	8.370	3,0	-6,5	1,1	230	-540	80
Onroerend goed	830	0,0	-1,8	0,8	0	-20	10
Handel en reparatie	23.780	0,6	-1,2	1,4	140	-280	330
Transport	4.400	0,4	-3,2	1,8	20	-140	80
Communicatie	1.310	7,3	-4,0	1,5	80	-50	20
Banken en verzekeringen	3.780	-2,9	-4,3	1,2	-120	-160	40
Zakelijke diensten	33.290	3,3	-1,5	0,9	1.000	-500	310
Gezondheidszorg	17.130	3,5	2,5	2,1	540	420	390
Overheid en onderwijs	14.800	-0,6	0,2	0,2	-90	30	30
Totaal	125.710	1,4	-1,5	1,0	1.730	-1.860	1.240

Bron 1995-2009: PWE Gelderland;
Bron 2010-2015: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

Jaarlijkse werkgelegenheidsontwikkeling 1995-2015 en de stand 2009, Noord-Veluwe							
SBI'93	stand 2009	mutatie in procenten			mutatie in banen		
		1995/ 2009	2010	2011/ 2015	1995/ 2009	2010	2011/ 2015
Landbouw	2.900	-2,5	-0,2	-1,7	-80	-10	-50
Voedingsmiddelenindustrie	2.260	-0,8	-2,1	-0,3	-20	-50	-10
Chemische industrie	990	-4,1	-6,1	-0,2	-50	-60	0
Metaal en elektro industrie	2.490	-0,5	-5,5	-0,3	-10	-140	-10
Overige industrie	2.960	-2,0	-5,9	0,4	-60	-180	10
Energie en nutsbedrijven	130	0,0	-0,8	0,8	0	0	0
Bouw	7.800	1,9	-6,4	1,2	140	-500	90
Onroerend goed	670	2,6	-1,6	0,9	20	-10	10
Handel en reparatie	15.660	1,2	-1,4	1,1	180	-220	180
Transport	3.020	3,0	-3,5	1,4	80	-110	40
Communicatie	710	1,2	-3,7	1,5	10	-30	10
Banken en verzekeringen	940	-6,4	-4,7	0,9	-70	-40	10
Zakelijke diensten	19.680	3,4	-1,6	0,9	600	-310	170
Gezondheidszorg	15.110	1,1	2,1	1,8	150	310	280
Overheid en onderwijs	10.700	1,5	0,2	0,2	150	20	20
Totaal	86.020	1,3	-1,5	0,9	1.040	-1.330	750

Bron 1995-2009: PWE Gelderland;
Bron 2010-2015: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

Bijlage II

Definities¹⁴

Werkzame en werkloze beroepsbevolking

In de EBB van het CBS wordt de beroepsbevolkingsdefinitie gebruikt van de Centrale Commissie voor de Statistiek 1991. Ook dit rapport is gedefinieerd in termen van de CCS'91. Volgens deze definitie worden tot de beroepsbevolking gerekend:

- personen die tenminste twaalf uur per week werken, of
- personen die werk hebben aanvaard waardoor ze ten minste twaalf uur per week gaan werken, of
- personen die verklaren ten minste twaalf uur per week te willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en activiteiten ontplooiën om werk voor ten minste twaalf uur per week te vinden.

Personen die ten minste twaalf uur per week werken worden gerekend tot de 'werkzame beroepsbevolking'. Degenen tussen 15 en 64 jaar die niet of minder dan twaalf uur werken maar wel meer willen werken, behoren tot de 'werkloze beroepsbevolking'. De totale beroepsbevolking bestaat dus uit de som van werkzame en werkloze beroepsbevolking

Arbeidsparticipatie

De arbeidsparticipatie is de beroepsbevolking (werkzaam+werkloos) uitgedrukt in procenten van de totale bevolking in de relevante leeftijdscategorie (15-64 jaar).

Werkloosheidspercentage

Het werkloosheidspercentage is de werkloze beroepsbevolking van 15 t/m 64 jaar uitgedrukt in procenten van de totale beroepsbevolking van 15 t/m 64 jaar.

Werkgelegenheid

De regionale werkgelegenheid betreft alle werkzame personen die - ongeacht hun woonplaats- in de regio werkzaam zijn geweest. De werkgelegenheid heeft betrekking op alle arbeid in loondienst en van zelfstandigen en van meewerkende gezinsleden. Daarbij gaat het om alle banen van 1 uur of meer per week.

¹⁴ Zie voor een uitgebreide toelichting op de prognosemodellen, bronnen en definities: Onderzoeksmemorandum Toelichting Gelderse middellangetermijnprognoses 2015, Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland, maart 2010. Het document kan worden gedownload vanaf www.gelderland.nl (zoekterm PEV).

Sectorindeling

De sectorindeling is afgestemd op de indeling die het CPB gebruikt in de lange termijn studies:

	sectoren	sbi'93
1	Landbouw	01, 02, 05
2	Voedings- en genotmiddelenind.	15, 16
3	Overige industrie	17 t/m 22, 26, 36, 37
4	Chemische- industrie.	24, 25
5	Metalektro-industrie	27 t/m 35
6	Energie en nutsbedrijven	10, 11, 14, 23, 40, 41
8	Bouwnijverheid	45
9	Exploitatie onroerendgoed	70
10	Handel- en reparatiebedrijven	50 t/m 52
11	Transport en opslagbedrijven	60 t/m 63
12	Communicatiebedrijven	64
13	Bank- en verzekeringswezen	65 t/m 67
14	Uitzendwezen	745, 95
15	Tertiair overig	55, 71 t/m 74, 90 t/m 93 excl. 745
16	Zorg	85
17	Overheid	75, 80
18	Totaal	0 t/m 93

Bijlage III

Regionale indeling

De gemeentelijke en regionale indeling van alle jaren is herleid naar de de toestand per 1-1-2009

<i>WGR Stedendriehoek (SDH)</i>	<i>WGR Rivierenland (RIV)</i>
Apeldoorn	Buren
Brummen	Culemborg
Deventer (Overijssel)	Druten
Epe	Geldermalsen
Lochem	Lingewaal
Voorst	Maasdriel
Zutphen	Neder-Betuwe
	Neerijnen
<i>WGR Achterhoek (ACH)</i>	Tiel
Aalten	West Maas en Waal
Berkelland	
Bronckhorst	<i>WGR De Vallei (VAL)</i>
Doetinchem	Barneveld
Montferland	Ede
Oost-Gelre	Nijkerk
Oude IJsselstreek	Scherpenzeel
Winterswijk	Wageningen
<i>WGR Stadsregio Arnhem Nijmegen (SAN)</i>	<i>WGR Noord-Veluwe (NV)</i>
Arnhem	Elburg
Beuningen	Ermelo
Doesburg	Harderwijk
Duiven	Hatterm ¹
Groesbeek	Heerde ¹
Heumen	Nunspeet
Lingewaard	Oldebroek
Millingen a/d Rijn	Putten
Mook en Middelaar (Limburg)	
Nijmegen	
Overbetuwe	
Renkum	
Rheden	
Rijnwaarden	
Rozendaal	
Ubbergen	
Westervoort	
Wijchen	
Zevenaar	

¹ Heerde en Hatterm behoren formeel tot het WGR IJssel / Vecht, maar zijn in deze studie toegevoegd aan WGR Noord-Veluwe

COROP Veluwe

Apeldoorn
Barneveld
Ede
Elburg
Epe
Ermelo
Harderwijk
Hatterm
Heerde
Nijkerk
Nunspeet
Oldebroek
Putten
Scherpenzeel
Voorst
Wageningen

COROP Arnhem/Nijmegen

Arnhem
Beuningen
Doesburg
Druten
Duiven
Groesbeek
Heumen
Lingewaard
Millingen aan de Rijn
Nijmegen
Overbetuwe
Renkum
Rheden
Rijnwaarden
Rozendaal
Ubbergen
Westervoort
Wijchen
Zevenaar

COROP Achterhoek

Aalten
Berkelland
Bronckhorst
Brummen
Doetinchem
Lochem
Montferland
Oost Gelre
Oude IJsselstreek
Winterswijk
Zutphen

COROP Zuidwest-Gelderland

Buren
Culemborg
Geldermalsen
Lingewaal
Maasdriel
Neder-Betuwe
Neerijnen
Tiel
West Maas en Waal
Zaltbommel

Colofon

Menno Walsweer
Bureau Economisch Onderzoek
B&S-MERO / EEB
Provincie Gelderland

Postbus 9090
6800 GX ARNHEM
telefoon: 026 - 3599150
fax: 026 - 3599199
www.gelderland.nl

Omslag:

Communicatie, Provincie Gelderland

Detail uit de collectie 2004 van SHE REBEL, het modelabel dat Lili-an Konings in 2001 startte. Zij studeerde aan de Arnhemse mode-academie en werkt momenteel in Amsterdam.

www.sherebel.com

©

Copyright: Provincie Gelderland

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij de Provincie Gelderland. Gehele of gedeeltelijke overname van teksten en gegevens is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

